

dem tractatum non ad exponendum Apostolorum symbolum, sed ad vindicandam Toletanam fidei regulam scriptum fuisse. Quod enim in ea memorantur quidam errores, quorum in illo mentio non fit, id inde ortum existimamus, vel quod auctor præcipuos tantum delegerit, quos refelleret, vel quod illi ipsi hæretici pro innata sibi levitate ac inconstantia eosdem errores jam abdicassent. Veri etiam simillimum est non alia de causa eundem librum Ambrosii nomine insignitum esse, nisi quia constaret sanctum Præsulem contra memoratos hæreticos conscripsisse opera bene multa, quorum lectione Paternus Braccarensis episcopus ad fidem ab eadem hæresi conversum se esse testificatur : et ex quibus operibus plura forte an hic noster Auctor est mutuatus.

DE TRINITATE

ALIAS

IN SYMBOLUM APOSTOLORUM

TRACTATUS.

321 CAPUT PRIMUM. — Nullus igitur qui sanum sapit omnipotentem Deum, qui Trinitas et spiritus est, corpus aliquod visibile aut palpabile arbitretur ; sed simplicem rationabilem, invisibilemque naturam intelligat, et quæ nulla omnino compage solidata (1), aut aliquid ei extrinsecus, aut aliunde videatur adjunctum : quem nulla substantia, nulla creatura, nulla unquam dominatio antecedit. Fons ergo et principium virtutum omnium, visibilium et invisibilium creaturarum, id est, cœlestium et terrestrium conditrix, sancta et inseparabilis Trinitas est, quæ in se recipit nihil externum; ne circumscripta videatur, aut alicujus rei indiga esse inveniatur, cum pura et unimoda ac mystica, et, ut ita dicam, unione fecunda semper est. Tanta est enim in tribus inseparabilis et inconfusa unitatis essentia, ut nihil extra se sancta Trinitas agere videatur : in qua sancta et inseparabili Trinitate vera est æternitas, immutabilis veritas (2), et æterna ac perfecta est charitas. Et ideo verius cogitatur Deus, quam di-

(1) Rom. edit., *Quam nulla omnino compago solidat, cui extrinsecus nihil advenit ; quamque nulla creatura, nulla substantia, nulla denique dominatio antecedit. Fides vero altius conscendens, intimiora quæque penetrans, ostendit Deum omnium virtutum fontem, principium rerum omnium visibilium et invisibilium, universarumque creaturarum, cœlestium et terrestrium conditorem : quod est unitas inconfusa, et trinitas inseparabilis, quæ in se æterna nihil recipit aliunde, non est tempore aut loco circumscripta, nec rei cujusquam indiga reperitur : sed cum summa simplicitate ac unitate fecunda semper est ; tantaque unitatis essentia inseparabilis et inconfusa cernitur in tribus, ut licet omnia cœlestia et terrestria ac minima quæque perspiciat, nihil tamen extra se intelligere, sed singula in se intueri dicitur. In hac Trinitate vera est æternitas, immutabilis unitas, æterna ac perfecta charitas. Denique verius cogitatur Deus, quam dicitur ; quia incomprehensibilis est. Qui nec sexum... sed omnipotens, æternus, incircumscribitus voluit se magnificentissime prædicari...*

A citur ; quia incomprehensibilis semper est. Deus ergo omnipotens qui nec sexum habet, nec ætatem, nec definita corporis membra, sic se voluit excellentissime, evidentissime, atque magnificentissime prædicari (3). Æternitas ergo in Patre, species in imagine, usus in munere est (August. l. vi *De Trin.* c. 10, ex Hilar. l. ii *De Trinit.*) : et hæc tria unus est Deus ; non tamen in unius singularitate personæ, sed unius Trinitatis essentia constans. Unus ergo diligens eum, qui de illo est : et unus diligens eum, de quo est (4) : et ipsa dilectio idem unus utrorumque, id est, Spiritus sanctus. Et tamen tria hæc, ut dictum est, unus bonus, verus, justus, lumen, vita, veritas, spiritus atque charitas est Deus. Deus ergo, quia æternus et auctor est omnium, compositus intelligi non potest ; ne anteriora Deo sint, quibus putatur esse compositus. Cunctam ergo creaturam, quæ non est quod ipse, non fecit nisi ipse. Ergo æternus appellari non potest, nisi is qui initio et fine caret, id est Deus Pater, qui coæternum sibi et

virtus in munere.

(2) Val. cod., *immutabilis unitas.*

(3) Reg. cod., *magnificentissime deprecari.*

(4) Rom. edit., *eum, qui ab ipso est : unus est dilectus ab eo a quo est ; una est dilectio utriusque Spiritus sanctus, idem Deus. Et tanquam bonus, verus... charitas et spiritus dicatur ; unus tamen est Deus. Qui compositus esse non potest, cum aliqua eo anteriora præexistisse putari nefas sit ; nihilque quod ab eo factum non sit, dicente evangelista : Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Ipse solus est æternus, quia initio et fine caret, id est Deus, Pater... genuit Verbum, cum quo Spiritum sanctum produxit. Unde credimus Filii et Spiritus sancti substantiam ante omnem existere creaturam, extra omnia tempora ; quod Pater est genitor, Filius est genitus, Spiritus sanctus genitoris sanctitas spiritusque. Nam licet Pater sit spiritus... sola tamen tertia persona proprie Spiritus sanctus nuncupatur. Quia ergo coæterna, etc.*

coomnipotens Verbum et Spiritum habet. Quod intellectum perspicue probat substantiam Filii ac Spiritus sancti ante omnem creaturam existere, et extra omnia tempora, atque principium in Deo Patre semper permanere. Spiritus ergo sanctus non est genitus, sed genitoris genitique suavitas, sanctitas atque æternitas est. Nam cum Pater sit Spiritus, et Filius Spiritus; et Pater sanctus, et Filius sanctus; proprie tamen de Spiritu dicitur Spiritus sanctus. Quia ergo coæternus est et communis ambobus, id ipse vocatur, quod ambo sunt.

CAPUT II. — Quanta jam temeritate et infelicitate censentur Ariani, qui dicunt (5) : Erat tempus quando non erat Filius, lector intelligit. Numquid enim potuit esse tempus quando Pater sine vita, sine sapientia, sine virtute, sine Verbo, quod Christus est, fuerit? Absit; cum manifeste ipse declaret Pater dicens : « Eructavit cor meum Verbum bonum (Psal. XLIV, 2). » Quod comprobans beatus Joannes dicit : « In principio erat Verbum, et Verbum erit apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. I, 1-3). » Quidquid ergo incorporale 322 est et invisibile, diversitate locorum non potest separari. Si enim noster sermo, aut virtus, aut sapientia, a nobis separari non potest, nisi cum e corpore abcedimus, quomodo hæc ab immortalis et omnipotentis Deo, qui omnia per Verbum suum ex nihilo fecit, poterunt separari? Nam cujus erit Pater secundum impios hæreticos, si ab eo Filii natura separatur? Et rursus Filius cujus erit Filius, si non origo sua referatur ad Patrem; ut sit ille qui genuit, et ille qui ex eo genitus est? Pater ergo qui origo est deitatis et bonitatis, recte et in Filio et in Spiritu sancto intelligitur et sentitur: in illo, id est, in Filio, velut Verbo, virtute et sapientia: in hoc autem, velut Spiritu ab ipso procedente (6). Ita ergo rectum et catholicum est, ut et unum Deum secundum veritatem (7) substantiæ fateamur, et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum in sua quemque subsistentia sentiamus. Absque ulla est ergo fine (8) credenda sanctæ Trinitatis divinitas, et ad sentiendum etiam ipsi menti difficilis (9). Et hoc solum est, quod ex ea comprehendimus, quia comprehendere non potest. Una est ergo in tribus deitas, et tria sunt in quibus deitas. Nulla ergo in unitate confusio, neque in divinitate (10) discidium est. Et

(5) Rom. edit., *Quanta igitur temeritate, ne dixerim cæcitate Ariani dicunt; Reg. cod., cæcentur Ariani.*

(6) Eadem Rom. edit., *velut spiritu a spiritu procedente.*

(7) Val. cod., *unitatem substantiæ.*

(8) Rom. edit., *ullo ergo principio et fine.*

(9) Eadem Rom. edit., *licet humana sit menti ipsa comprehensione difficilis. Unde non incongrue dicitur quod.*

(10) Eadem Rom. edit., *neque in Trinitate.*

(11) Eadem Rom. edit., *Sabellius enim docuit unam substantiam esse Patrem et Filium et Spiritum*

A ideo pariter abjicienda est et stulti Sabelli commistio, et impii Arii separatio: contraria etenim sibi, sed æque impia protulerunt. Sabellius enim dum omnia nominari putat (11), nihil esse unumquodque designat; quoniam quidem desinit esse quod est, cum in alterutrum, id quod esse dicitur uniuscujusque, transfunditur: Arius autem dum creaturam Patris Filium, Spiritum vero sanctum Filii impie asserit esse creaturam.

CAPUT III. — Sed abjectis istis impietatibus et spreis, nobis, sicut beatus Paulus apostolus ait: « Unus est Deus Pater, ex quo omnia; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia; et unus Spiritus sanctus, in quo omnia (I Cor. VIII, 6). » Hoc ipsum autem quod dicimus, *ex quo, et per quem, et in quo omnia*: non naturam secamus, sed unitatem et naturæ, et voluntatis, et operationis confitemur. Unus ergo Deus in his tribus, et hæc tria unus est Deus. Quod ita esse idem comprobat Apostolus dicens: « Ex ipso, et per ipsum, et in ipso omnia: ipsi gloria in sæcula sæculorum, amen (Rom. XI, 36). » Cujus rei congruens David propheta dicit: « Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus; et metuant eum omnes fines terræ (Psal. LXVI, 7, 8). » Pater ergo Pater est sine initio; neque enim est aliud aliquid unde Pater sit: et Filius Filius est absque initio duntaxat; de Patre enim est, et creator omnium temporum est: et ideo non sumit initium ex tempore, quia Verbum (Joan. I, 1), quia virtus, quia sapientia est (I Cor. I, 24), quæ omne tempus et fecit et antecedit. Spiritus autem sanctus vere Spiritus est, procedens quidem ex Patre (12): sed non est et ipse Filius, quia non generatur, sed procedit a Patre (13). Omne enim quod est, aut ingenitum est, aut genitum, aut factum. Est ergo quod neque natum, neque factum est: est quod natum est, et factum non est: et est quod neque natum, neque factum est: et est quod factum est, et natum non est: et est quod factum est, et natum est, et renatum est: et est quod factum est, 323 et natum est, et renatum non est. Nunc autem propositorum memores, singulis jam rebus substantias designemus, Quod ergo neque natum, neque factum est, Pater est: non enim ab aliquo est. Quod autem natum est, et factum non est, Filius est, qui a Patre genitus est. Quod vero neque natum neque factum est, Spiritus sanctus est, qui a Patre procedit (14). Quod etiam factum est, et natum non

tum sanctum, unamque trinominis personam; sed dum omnes unam esse personam reputat, nihil esse unamquamque designat.

(12) Eadem Rom. edit., *et Filio.*

(13) Eadem Rom. edit., *neque Pater, quia procedit ab utroque non genitus, non ingenitus, non factus. Nam omne quod est aut neque natum, neque factum est, aut natum, et factum non est, aut neque natum, neque factum est, aut factum, et natum non est, aut factum et natum et renatum est, aut factum et natum, et renatum non est.*

(14) Eadem Rom. edit., *et Filio procedit.*

est, cœlum, et terra, et cœtera quæ sunt. Quod autem factum est, et natum est, et renatum est, homo est, qui primo nascitur carnalis, et in baptismo renascitur spiritualis. Quod vero factum est, et natum est, et renatum non est, animalia sunt.

CAPUT IV. — Ut ergo singula doceamus exemplis; de Patre enim ita scriptum est: « Unus enim Deus Pater, ex quo omnia (*I Cor. viii, 6*); » de Filio autem: « Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (*Ibid.*); et iterum: « Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (*I Tim. ii, 5*); » de Spiritu vero sancto: « Nemo enim novit quæ sunt hominis, quæ in ipso sunt, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita et quæ Dei sunt, hominum nemo novit, nisi Spiritus Dei (*I Cor. ii, 11*); » et iterum: « Spiritus autem scrutatur etiam alta Dei (*Ibid. 10*). » Quod autem Pater et Filius et Spiritus sanctus initio careat, exinde demonstratur, quia quod Pater est, esse non cœpit; et si non cœpit, nec Filius cœpit: Spiritus autem sanctus, qui a Patre procedit (15), nec ipse cœpit, quia processio ejus continua est, et ab eo est, qui non cœpit: non enim Pater cœpit esse, et quia non cœpit, nec Spiritus cœpit esse: ea ratione quia et in ipso est, et ejus est. De filio iterum quod non cœpit, evangelista testatur dicens: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum (*Joan. i, 1, 2*). » Ergo quia erat, non cœpit, et quia apud Deum erat, non cœpit; et quia Deus erat, non cœpit: et quia hoc erat in principio apud Deum, non cœpit: quia ita Deus ex Deo natus est, ut cœplisse nesciat. Neque ergo fraudatus est Pater, eo quod ingenitus est, aut quia genuit Filium: neque Filius defraudatus, eo quod generatus est, aut quia ex ingenito generatur: neque Spiritus sanctus defraudatus est, quia utrorumque, id est, Patris et Filii est. Sic tamen eorum est, ut neque in Patre, neque in Filio refundatur; quia Deus est, neque initium, neque ullum finem habens, utpote qui Patri et Filio et cœternus est (16): quia ubi vult, et quos vult, et quantos vult, et quantum vult, inspirat sua propria voluntate (*Joan. iii, 8*). Replet ergo gratia sua quos vult, et quantos vult, et quantum vult, non ipse repletur: perfectionem præstat, non accipit: sanctificat, non autem ipse sanctificatur.

CAPUT V. — Hic ergo sicut Pater ac Filius et vita est et vivificans, et lux est et illuminans, et bonus et bonitas, et sanctus et sanctitas: hic est Spiritus adoptionis (*Rom. viii, 15*), hic est qui dona sua dividit singulis, prout vult (*I Cor. xii, 11*): hic est « Spiritus sapientiæ et intellectus, scientiæ et pietatis, consilii et virtutis ac timoris Dei (*Isa. xi, 2*); » hic est Spiritus sanctus, per quem Pater agnoscitur, et Filius glorificatur, et a quibus solis ipse cognoscitur, et qui solus omnia eorum per uni-

(15) Eadem Rom. edit., qui ab utroque.

(16) Eadem Rom. edit., consubstantialis et cœternus est.

(17) Eadem Rom. edit., unicuique est, ut si im-

tatem naturæ novit: hic est de quo Filius dixit: « Et Pater meus dabit bona petentibus se (*Matth. vii, 11*), » hoc est, aut ipsum, aut omnes gratias ejus. Sicut ergo Dominus Christus et Verbum, et virtus, et sapientiæ, et justitiæ, et margarita, et lux, et via, et resurrectio, et cœtera quæ de eo scripta sunt, appellatur; ita et Spiritus sanctus sapientiæ, intellectus, consilii, fortitudinis, scientiæ, pietatis ac timoris, ut jam dictum est, nuncupatur. Non tamen quod diversus sit juxta differentias nominum, sed quod unus atque idem cunctarum virtutum fons sit atque principium, qui in Domino Christo, utpote suæ naturæ consorte, semper inhabitavit. Isti sunt septem oculi, qui in Zacharia propheta in uno lapide (*Zach. iii, 9*), id est, Domino Christo dicuntur inesse. Proprietas ergo, unicuique immobilis: sed unus cultus (17), una veneratio, una sanctificatio semper Patris et Filii et Spiritus sancti est. Neque enim dignum est aut Filium defuisse Patri, aut Spiritum sanctum defuisse Filio, sicut impii hæretici mentiuntur. Nos ergo hæc præcaventes, servemus bonum propositum, quod a sanctis Patribus suscepimus. Adoremus Patrem et Filium et Spiritum sanctum, in Filio Patrem, in Spiritu autem sancto Patrem et Filium intelligentes: dividentes antequam jungamus, et jungentes antequam dividamus: 324 unitatem in Trinitate venerantes, et Trinitatem in unitate confitentes. Tota ergo a nobis sancta Trinitas adoranda est, quia tota regalis est, quia unius potestatis est, et unius gloriæ est supra mundum, supra tempora, increata, invisibilis, incomprehensibilis, investigabilis: quæ quo ordine apud semetipsam sit, ipsa sola cognoscit, a nobis autem æqualiter adoratur. In qua invisibili et ineffabili sancta Trinitate nihil tam proprium, tam fixum intelligere debemus, quam pacem et quietem. Neque enim dissensio ulla in natura Dei est, quia nec dissolvi posse sentienda est, utpote quæ pax semper et charitas est. Si enim quatuor substantiæ, id est, calor, sanguis, flegma et humor, hominem faciunt (18), et unus homo est; tu in unitate Trinitatem, aut in Trinitate unitatem quomodo non intelligis? Deus ergo Pater omnipotens, omnipotens Verbum et Spiritum habens, supra humanam intelligentiam est, et ultra quam cogitari potest, incomprehensibilis et æternus: quem tunc, quantum fas imbecillitatis nostræ permittit, possumus agnoscere, quando Dominum Christum, qui ejus forma (19), et unicus filius est, noverimus: quia sicut ipse ait: « Qui vidit Filium, vidit et Patrem, qui misit eum, et qui in eo est, et qui in eo manet (*Joan. xiv, 9*), » et iterum: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum (*Joan. xvii, 3*). » Ergo omnipotens Pater nomen Patris per Filium sortitus est; mobilis; quia unus cultus, etc.

(18) Eadem Rom. edit., bilis atra et flava, sanguis et flamma hominem constituunt.

(19) Eadem Rom. edit., character et figura.

quia nemo sine filio pater esse vel dici potest, neque filius sine patre. Unigenitum vero Dei Filium, Verbum, et sapientiam, ac Spiritum ejus sanctum substantialiter æquales per omnia Patri confiteri honorificum est. Nam quis revera aut colorem, aut habitum, aut magnitudinem Verbi et sapientiæ, juxta quod sapientia est, ac Spiritus sancti coaptavit: ut gradus illic requirat et ordines faciat, ubi omnia invisibilia et unita ac pacifica semper permanent?

CAPUT VI. — Primum ergo omnium credendum est unum esse Deum, qui cuncta ex nihilo per Verbum suum fecit, et per Spiritum sanctum animavit; qui cum universa capiat, ipse a nemine capitur. Quod ita esse uno versiculo David propheta comprehendit dicens: « Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). » Iste est Spiritus sanctus, qui in principio et fabrica mundi ferebatur super aquas (Gen. i, 2). Iste est in quo Moyses et Aaron coram Pharaone rege Ægypti signa fecerunt, et de quo Magi dixerunt: « Hic digitus Dei est (Exod. viii, 19). » Iste est qui in Moyse, et in omnibus sanctis patriarchis et prophetis atque apostolis locutus est (II Petr. i, 21), « de quo Apostolus dicit: « Et nos omnes uno Spiritu potati sumus (I Cor. xii, 13). » Iste est, qui carnem Verbi Dei in sacrum Virginis uterum fabricavit (Luc. i, 35): iste est, quem post baptismum Pater super Filium misit (Matth. iii, 16): iste est, cujus virtute Jesus plenus reversus est a Jordane, et regressus est in Galilæam (Luc. iv, 14); iste est, quem Pater petentibus se dat (Luc. xi, 13); iste est, qui a Filio advocatus noster apud Patrem, et alius paraclitus appellatur, quem Filius ad nos missurum se esse promisit (Joan. xiv, 16). Si ergo unius naturæ non esset cum Patre et Filio, nunquam alius a Filio paraclitus diceretur: idcirco ergo alius paraclitus dicitur, ut æqualitatem naturæ ac potestatis agnoscamus. Alius ergo a nobis ad Patrem ascendens, alius ad nos a Patre veniens, paternum erga nos semper ac piissimum affectum declarat. Qui nunquam nos in tentationibus istius mundi et miseriis nec sine advocato nec sine consolatore esse patitur. Iste est, qui una cum Patre Filium pro salute generis humani misit, sicut Isaias propheta ex persona Filii loquentis testatur dicens: D « Dominus misit me, et Spiritus ejus (Isa. xlviii, 16). » Iste est, in quo Jesus dæmonia eiciebat (Matth. xii, 28): iste est, quem Dominus Jesus Christus post tertiam diem resurgens a mortuis, dedit discipulis suis dicens: « Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remissa sunt: quorum autem retinueritis, retenta sunt (Joan. xx, 22, 23). » Iste est, qui die Pentecostes

(20) Rom. edit., in apostolatus ministerium.

(21) Ead. Rom. edit., licet eum unius loci spatio contineri ratione corporis..... non tamen circumscriptam divinitatis et incorporalitatæ suæ naturam.

(22) Eadem Rom. edit., iste rursus est Spiritus

A super apostolos descendens, diversas eis impertitus est linguas et gratias (Act. ii, 2, 3), sancti Joel propheta vaticinium complens (Joel. ii, 28). Iste est, qui in sanctis martyribus loquens, diabolum et adversarios Christi vicit: iste est, qui Paulum implevit, et in apostolatum segregavit (20) (Act. xiii, 2). Iste est, qui diversa dona sua in singula membra Domini Christi usque in finem mundi operatur (I Cor. xii, 6). Iste est, qui non solum a nobis tristitias et mœrores et malas turpitudinum cogitationes expellit; verum etiam Dei in nobis memoriam tribuit, 325 ut merito cum David propheta dicere possimus: « Memor fui Dei, et delectatus sum (Psal. lxxvi, 4); » et iterum: « Memor ero mirabilium tuorum (Ibid. 12). » Iste est, qui nobis recte credentibus et bene operantibus adveniens, tenebras et angustias ac pusillanimitatem cordis et sua nos luce illuminans, miscet sensui nostro sensum Christi; ut vitam nostram, quæ in Christo est abscondita, cogitemus; et in æternis et superventuris sæculis, qui noster status sit, consideremus, sequentes Jesum Filium Dei, qui penetravit cœlos, et in dextera Dei sedens, et in omni consistens loco, nihil suæ præsentis vacuum dereliquit. Si tamen non eum unius loci spatio contineri pro dispensatione corporis pro nostra salute suscepti putemus, aut circumscriptum secundum divinitatis (21) et incorporalitatæ suæ naturam. Diversitate locorum divinitas non potest separari; quod ita esse ipse Salvator comprobavit dicens: C « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis, qui est in cœlo (Joan. iii, 13). » Non ergo ad explenda opera sua loco indiget Spiritus, Verbum, virtus, sapientia, splendor, imago, vapor, et splendor Dei sine macula: quæ omnia sine dubio personam Filii demonstrant. Nullum ergo exstitit tempus, quando Pater sine Filio, aut Filius sine Patre, aut Spiritus sanctus sine Patre ac Filio fuerit.

CAPUT VII. — Proprium ergo Dei est non cœpisse, sed semper idem esse, quod semper est. Quod ita esse de semetipso comprobatur Deus loquens ad Moysen: « Vade, et dic filiis Israel: Qui est, misit me ad vos (Exod. iii, 14). » Iste est Spiritus sanctus, qui neque natus, neque factus est; sed est infectus, sicut Pater ac Filius (22). Iste est Spiritus sanctus, qui lapsos erigit; et jacentibus occasionem tribuit resurgendi, singulaque juxta varietatem meritorum, et voluntatem Patris ac Filii dispensat, quorum omnia non per investigationem, sed per unitatem naturæ novit. Ipse est, de quo propheta ait: Spiritus Domini multiplex (23), mundus, incoinquinatus, et sanctus est (Sap. vii, 22). Sicut ergo lumen tenebras non recipit, sic et

sanctus, qui non est factus, sicut nec Pater, nec Filius. Iste, etc.

(23) Eadem Rom. edit., spiritus Domini intelligens, multiplex, mobilis, incoinquinatus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens.

Spiritus sanctus per naturam habet, ut omnium A sordium incapax sit. Iste est, qui se transfert a cogitationibus, quæ sine Deo sunt. Iste est, qui se in animas sanctas infundit et amicos Dei atque prophetas constituit. Nisi ergo quis sanctum Spiritum habuerit, nec Pater nec Filius, quorum est, et cum quibus unus est Deus, ad eum veniunt, ut apud eum mansionem faciant. Iste est spiritus sapientiæ, qui ideo multiplex appellatur, eo quod multa in se habeat, et quæ habet, hoc et est (24), et per omnia unus est, nec in aliquid eorum, quæ operatur, ipse mutatur; sicut imago ex annulo, quæ in ceram transit, et anulum non relinquit. Quod ita esse Dominus comprobatur, ad Moysen dicens: « Auferam igitur de Spiritu, qui est in te, et dabo illis septuaginta (25) (Num. xi, 17), » quasi scilicet ignis de igniculo transferatur, absque detrimento ejus, unde sumitur. Ob hanc ergo incommutabilitatem et diversam operationem dictum est a Domino de sancto Joanne Baptista, quod in spiritu ac virtute Eliæ venerit (Luc. i, 17). Iste est, quem Deus misit in corda nostra clamantem: « Abba, pater (Galat. iv, 6); » et in quo clamamus: « Abba, pater; » utrumque enim dictum est, et accepisse nos Spiritum clamantem: « Abba, pater; » et accepisse nos Spiritum in quo clamamus: « Abba, pater (26) (Rom. viii, 15). » Exposuit ergo quod dixit, clamantem, hoc est, clamare nos facientem. Iste est Spiritus, qui gemitibus inenarrabilibus postulat pro nobis, quando quid orare oporteat, humana fragilitas ignorat (Ibid. 26). Quod in seipso sanctus Apostolus non tantum verbo nos edocuit, verum etiam suo nobis demonstravit exemplo: hinc quando contra utilitatem suam ac perfectionem nesciens orabat, ut discederet ab eo stimulus carnis, qui eum colaphizabat: quem postea ab ipso Spiritu sancto eruditus, idcirco eum dixit datum sibi, ne magnitudine revelationum suarum extolleretur (27). (II Cor. xii, 7, 8), et aliquod boni damnum pateretur. Sed quia eum Dominus diligebat, qui semper divinitatis suæ potentiam per infirma quæque consuevit ostendere, non fecit quod ignoranter petebat. Ipse est Spiritus 326 sanctus, qui in Ecclesia catholica toto orbe terrarum diffusa omni se gratiarum fonte diffudit. Iste est Spiritus Domini Jesu qui (28) in fine mundi Antichristum potentia sua interficiet (II Thess. ii, 8). Iste est Spiritus sanctus, quem nullus hæreticorum habet; qui licet omnes habere se Christi baptismum putent, tamen nisi veniant ad Ecclesiam Christi, Spiritum non poterunt habere

(24) In eadem Rom. edit. desunt, et quæ habet, hoc et est.

(25) Eadem Rom. edit., et ponam super illos ut, tecum sustineant impetum populi.

(26) Eadem Rom. edit., et Deum misisse in corda nostra Spiritum clamantem, Abba Pater, et in quo clamamus, Abba Pater.

(27) Eadem Rom. edit., eruditus dixit ad virtutum incrementa datum sibi, dum audivit: virtus in infirmitate consummatur.

Christi. Quod ita esse comprobatur beatus Paulus apostolus dicens: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. viii, 9). » Et iterum: « Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto (I Cor. xii, 3). » Quod confirmans beatus Joannes apostolus et evangelista, dicit: « In hoc cognoscitur Spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est; et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est: et hic est Antichristus, quem audistis quoniam venit; et nunc jam in mundo est (I Joan. iv, 2, 3); » et iterum: « Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Jesus est Filius Dei? Hic est qui venit per aquam et sanguinem Jesus Christus, non in aqua solum, sed in aqua et sanguine. Et Spiritus est qui testificatur quoniam Jesus est veritas; quia tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis, et tres unum sunt (I Joan. v, 5-8). »

CAPUT VIII. — Juste ergo eis qui eum sine Spiritu sancto Dominum confitentur, dicturus est in judicio: « Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non fecistis quæ dixi (Luc. vi, 46)? » et mecum non colligentes sparsistis populos et membra mea, pro quibus ego sanguinem fudi meum? Et ideo oblatio hæreticorum, qui Spiritum sanctum non habent, non in Dei cultum, sed in cultum dæmonum (29) proficit. Quidquid enim in synagogis suis hæretici, id est, in conventiculis Satanæ loquuntur, non est doctrina Domini, sed ululatus et præstigia dæmonum sunt (30). Isti enim sunt, quibus Spiritus sanctus per Isaiam prophetam dicit populum Judæorum parasse mensam dicens: « Et parabatis mensam Fortunæ (31) (Isa. lxxv, 11); » et ideo tam ipsos quam peccatores, qui semetipsos non judicantes, audacter ad sacrosanctum corpus et sanguinem Christi accedunt, increpat Apostolus dicens: « Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum: non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum (I Cor. x, 20, 21). » Hæc de oblatione hæreticorum dicta sufficiant (32) nunc autem ad ordinem revertamur.

CAPUT IX. — Quidquid ergo de Spiritu sancto diximus, hoc similiter et a Patre et a Filio fieri intacta et indiscussa dimisimus; licet pro certo noverimus quia sancta et inseparabilis Trinitas nunquam aliquid extra se noverit operari. Et ut ita esse clareant quæ dixi, breviter insinuabo. Incarnationem Verbi Trinitas fecit, et tamen non pertinet incarnatio nisi ad Verbum (Augustin. lib. Cont. serm. Arian. c. 15). Vocem de cælo super Filium post

(28) Eadem Rom. edit., Spiritus oris Domini, qui, etc.

(29) Eadem Rom. edit., in dæmonum abominationes.

(30) Eadem Rom. edit., sed blasphemiarum, et dæmonum præstigia sunt.

(31) Eadem Rom. edit., et parantes dæmoni mensam et implentes fortunæ potionem.

(32) Desunt in Rom. edit., hæc de oblatione hæreticorum dicta sufficiant.

baptismum Trinitas fecit, et tamen non pertinet A nisi ad Patrem. Adventum (33) Spiritus sancti supra Filium in specie columbæ (*Luc. III, 22*) Trinitas fecit, et tamen non pertinet nisi ad Spiritum sanctum. Quam (34) trinam operationem in unitate manentem comprobatur beatus Apostolus dicens: « Divisiones enim gratiarum sunt, unus autem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, unus autem Dominus: et divisiones operationum sunt, unus autem Deus qui operatur omnia in omnibus (*I Cor. XII, 4-6*). » Tria ergo hæc unam credentibus tribuunt gratiam, quia non alia atque alia est substantia sanctæ et inseparabilis Trinitatis (35). Cum ergo singula et Pater et Filius et Spiritus sanctus dicantur operari, omnia tamen pariter operantur. Sapientia condidit, Spiritu animavit, et justo (36) B ordinavit iudicio. Ipse ergo iustitia sua mundum in varias formas distribuit, et gratia sua ordinante, tanta illius membra incomprehensibiliter dispensat, continet et gubernat: cujus providentiæ gubernatio tam justa, tam arcana (37), tam occulta est; ut quæ putatur pœna, medicina sit patienti. Unus ergo Deus in sancta Trinitate consistens hæc operatur: quod ipse de se comprobans, per Isaiam prophetam dicit: « Ego Dominus, et non est amplius extra me (38) (*Isa. XLV, 5, 6*), » hoc est, præter Verbum et Spiritum meum, virtutem ac sapientiam 327 meam, quæ in me est semper; nullus est alter Deus atque Salvator (39), de quo idem propheta dicit: « Et mittet eis Dominus salvatorem, qui eos salvos faciat a peccatis eorum (*Isa. XIX, 20*). » Et iterum ex persona Patris supra scriptus propheta dicit: « In memetipso juravi, quia egredietur ex ore meo verbum, et ad me vacuum non revertetur (*Isa. XLV, 23; LV, 11*). » Non est revera Verbum Patris ad eum vacuum reversum, quia obsides salutis nostræ, id est, veram animam et verum corpus susceptum in dexteram collocavit Patris. Quod ita esse futurum in Spiritu propheta intuens dicit: « Vere tu es Deus absconditus (*Isa. XLV, 15*), » id est, in carne, « Deus Israel Salvator; » et iterum: « Absconditus vultus ejus et despectus (*Isa. LIII, 2*); » ut scilicet humano corpore divina potentia celaretur; et iterum: « Et homo est, et quis cognoscit eum (*Jerem. XVII, 9*)? Et iterum:

(33) Rom. edit., inquit enim: Tu es filius meus D dilectus. Adventum, etc.

(34) Eadem Rom. edit., et descendit, inquit, Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum. Quam, etc.

(35) Eadem Rom. edit., quia non ex alia atque alia substantia sunt sanctæ inseparabilis Trinitatis personæ, nec alius operationis.

(36) Eadem Rom. edit., singillatim... aliqua operari Spiritus animavit, et justo Pater, etc.

(37) Eadem Rom. edit., tam provida.

(38) Eadem Rom. edit., amplius. Ego qui fabricavi lucem, etc. Quoniam non est Deus præter me.

(39) Eadem Rom. edit., Et iterum idem propheta: In te Deus est, et non est alius præter te. Et alibi: Mittet eis hominem qui salvabit eos: iudicans salvabit eos... Per memetipsum juravi, nisi egredietur ex ore meo iustitia, et sermones mei non avertantur.

« Hic deus noster, non æstimabitur ad eum anus, qui in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (*Baruch III, 36 et 38*); » et iterum: « Homo in dolore, et sciens ferre infirmitates (*Isa. LIII, 4*); » verum scilicet corpus hominis per hæc verba, et veram demonstrans animam, « qui sciens ferre infirmitates divinitate superavit, pacificans per sanguinem crucis suæ sive quæ in cœlis sunt, sive quæ in terra (*Coloss. I, 20*). » Claruit enim per hæc verba, « in Dominum Jesum Christum, » non ex parte veritatem, et ex parte mendacium: sed omnem in eo esse veritatem, id est, et Dei et hominis.

CAPUT X. — Sed hoc non intelligit humana sapientia, quam condemnat beatus Apostolus dicens: « Fides vestra non sit in sapientia hominum, quorum Dominus cogitationes novit, quoniam vanæ sunt: sed in virtute Dei (*I Cor. II, 5*); » et iterum: « Non edocti humanæ sapientiæ verbis, sed edocti Spiritu sancto (40) (*Ibid. 13*). » Ergo fides non sit in hominum sapientia, et hæresis non est. In Patre ergo semper Filius et Spiritus sanctus est: quod ita esse ipse Filius confirmat dicens: « Ego et Pater unum sumus (*Joan. X, 30*): » unum propter naturam divinitatis, sumus propter personarum proprietates; et iterum: « Ecce venit hora... ut me solum relinquatis: et non sum solus, quia Pater mecum est (*Joan. XVI, 32*); » et iterum: « Opera quæ ego facio, Pater in me manens, ipse faciet ea (*Joan. XIV, 10*). » Ipse est ergo semper in Patre Filius, qui ad Moysen dicit: « Qui est, misit me ad vos (*Exod. III, 14*). » Ipse est, cui perfecto orbe congaudebat Pater; quia tantam molem terræ fundasset super maria, et super flumina collocasset eam; ut elementum gravissimum super tennes aquas ejus penderet arbitrio. In stabilitate ergo orbis terrarum, quando illius fundamenta Pater firmabat, nullus erat cum eo præter eos qui erant in eo, id est, Filius et Spiritus sanctus. Erubescant ergo impii hæretici, qui Filium Dei aut Spiritum sanctum creaturam dicunt, aut fuisse tempus, quando non fuerint; neque enim temporum conditor habet aliquando principium. Quidquid ergo Filius loquitur, verba sunt Patris, et verba sunt Spiritus sancti: quidquid Pater loquitur,

Et alibi: Verbum quodcumque exierit de ore meo, non revertetur ad me vacuum, donec compleantur quæcumque volui. Est igitur Filius revera Verbum Patris, cum vacuum reversum non fuerit; quia obsides... intuens dicit: Tu enim es Deus, et nascivimus, Deus Israel salvator. Nescivimus, quia carne velatus. Et iterum: Non est species, neque gloria: et facies ejus despecta est, et non est reputata; ut scilicet humano corpore divina potentia celaretur. Et alius propheta: Et homo est, et quis cognoscel eum? Et iterum: Hic Deus noster, non reputabitur alius adversus eum. Et: Post hoc in terris visus est, et inter homines conversatus est. Et iterum scriptum est: Homo in plaga existens, et sciens ferre, etc.

(40) Eadem Rom. edit., Non in persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis.

verba sunt Filii, verba sunt Spiritus sancti; quid-
quid Spiritus sanctus loquitur, verba sunt Patris,
verba sunt Filii Dei. Ergo unius qui complet omnia,
et in quo sunt omnia, his verbis sub mysterio
sanctæ Trinitatis notitia prædicatur; ait enim
Filius: « Spiritus sanctus a Patre procedit (*Joan.*
xv, 26); » tamen propter societatem unitatem-
que naturæ a Filio mittitur: qui Filius (41) ab
Isaia propheta in regnantis habitu visus est,
sed propter consortium majestatis unitatemque
substantiæ Spiritus sanctus in propheta est lo-
cutus: in Cherubim sane et Seraphim, ubi
ipsa visio facta describitur, ex parte ostenditur
Dominus, et ex parte celatur; duabus siquidem
alis velabant faciem ejus, et duabus velabant
pedes ejus, et duabus volabant (*Isa. vi, 2*). Ve-
lantur ergo ea, quæ ante mundum fuerunt, et
ea quæ post mundum erunt, « quæ nec oculus
vidit, nec auris audivit (*Cor. ii, 9*): » ea vero quæ
in sex diebus facta sunt, nobis in notitiam per
sacram lectionem venerunt. Nos ergo in Patre et Filio
et Spiritu sancto non solum unam operationem, sed
et æqualitatem confitemur; quia ubi æqualitas (42),
328 ibi eadem natura, eademque substantia est.
Propterea, inquit evangelista, eum Judæi perse-
quebantur, quia non solum solvebat Sabbatum,
sed etiam Filium Dei se dicendo, æqualem se
faciebat Deo (*Joan. v, 18*). Quod ipse Dominus
comprobat dicens: « Ego et Pater unum sumus
(*Joan. x, 30*), et ego in Patre (43), et Pater in me
est; » et iterum: « Pater quod dedit mihi, majus
omnibus est, et nemo potest rapere de manu mea
(*Joan. x, 29*); » statimque infert: « Et nemo potest
rapere de manu Patris. » Si ergo de manu Filii quæ
Pater dedit, nemo potest rapere, et hæc eadem in
manu Patris sunt, quæ non rapiuntur ab eo; liqui-
do comprobatur omnia Patris et Filii ac Spiritus
sancti, qui et Patris et Filii est, esse communia: et
Filii manu teneri, quæ Patris sunt; et Patris manu
teneri, quæ Filii sunt. Dominus ergo Christus Dei
et hominis filius, qui semper erat cum Patre et in
Patre, duobus locutus est modis, id est, nunc se-
cundum divinitatis suæ gloriam, nunc secundum
nostræ naturæ hominem susceptum. Pater ergo in
Filio, et Filius in Patre est, in utroque Spiritus
sanctus est: et ideo recta confessio (44-49) mysterii
sanctæ et inseparabilis Trinitatis ignoratio nostra

(41) Eadem Rom. edit., *Spiritus veritatis, qui...
Inquit, a Patre procedit propter originem. Inquit,
quem mittam propter societatem unitatemque naturæ.
Qui Filius.*

(42) Eadem Rom. edit., *Ubi enim eadem operatio,
ibi æqualitas.*

(43) Eadem Rom. edit., *Propterea Dominus inquit
(cum Judæi... faciebat Deo) non potest Filius a se
facere; quia nisi quod viderit Patrem facientem.
Quod alibi clarius ostendit dicens: Ego et Pater, etc.*

(44-49) Eadem Rom. edit., *Quare, licet nobis
mysterii sanctæ et inseparabilis Trinitatis confusa sit
notitia, nostra tamen est confessio. Unde sanctus
Apostolus judicia Dei licet incomprehensibilia esse*

A tabilia esse testetur (*Rom. xi, 33*), jam ipse cujus
inscrutabilia et occulta sunt, quam inscrutabilis et
occultus sit, sapiens lector intelligit. Qui tamen
sanctus Apostolus non dixit: Difficile inveniuntur
judicia Dei, aut nunquam; ne spem penitus inqui-
rentium amputare videretur: sed ait: « Inscrutabi-
lia sunt judicia Dei (*Ibid.*) » Quamvis ergo proficiat
quis in scientia, et sapientiæ deditus, arcana rime-
tur; tamen creata natura increati substantiam nun-
quam potest comprehendere (50). Cum enim aliqua
invenerit, rursus alia se offerunt quæstioni; cum
illa repperit, alia innumera (51) quoque inveniet.
Tanta itaque investiganti semper materia suggerit-
ur, ut reliquorum ignoratio involvat (52) priorum
scientiam. Unde et sapientissimus Salomon naturas
rerum difficultatesque cognoscens (53), et imponens
mensuram sapientiæ suæ, ait: « Dixi, sapiens effi-
ciar, et ipsa longius recessit a me quam erat, et ex-
celsa profunditas, quis inveniet eam (*Eccl. vii, 24,
25*)? » et iterum: « Plura enim opera Domini in abs-
conditis sunt (*Eccl. xvi, 22*); » et iterum: « Quem-
admodum nescis quæ sit via spiritus, et qua
ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic
nescis opera Dei, qui fabricator est omnium (*Eccl.*
xi, 5): » et iterum: « Altiora te ne quæsieris, et
fortiora te ne scrutatus fueris (*Eccl. iii, 22*); » et
iterum: « Quemadmodum qui mel multum comedit,
non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis,
opprimitur gloria (*Prov. xxv, 27*). » Et revera nihil
tam verum, nihil tam manifestum; scriptum est enim:
C « Delicta quis intelligit (*Psal. xviii, 13*)? » Si ergo
declita sua homines non intelligunt; quanto magis
naturam Dei et consilia ejus minime poterunt inve-
nire! Quod comprobans propheta dicit: « Genera-
tionem ejus quis enarravit (*Isa. LIII, 8*)? »

D CAPUT XI. — In hunc ergo unum Deum Patrem
omnipotentem credimus, visibilium et invisibilium
conditorem, cujus judicia atque consilia occulta
sunt, iniqua autem nunquam. Qui tamen Pater si-
ne ullo sibi patre Pater est: et idcirco Filius de hoc
genitus, cujus generationem humanus sermo edice-
re non valet, inferior ab eo esse non potest; quia,
ut dictum est, verbum, virtus et sapientia ejus est.
Deum ergo Dominum fatemur (54), Deum Filium
Dei Patris altissimi, unici unicum, et cum Patre ac
Spiritu sancto unum Deum esse confitemur; cujus
licet æqualitatem (55) humanus sermo explicare ne-
testetur, non tamen ea prorsus inscrutabilia et occul-
ta decernit. Ideo non dixit: Impossibilia inveniuntur
judicia Dei, aut nunquam se offerunt apprehensibili-
lia, ne spem penitus inquirentiam amputare videretur.
Sed ait incomprehensibilia, etc.

(50) Eadem Rom. edit., *ut talis est, nunquam po-
test ad plenum comprehendere.*

(51) Vat. cod., *alia immutabilia*; Rom. edit.,
alia etiam altiora quæque occurrunt.

(52) Rom. edit., *perscrutatio obliuione involvat.*

(53) Eadem Rom. edit., *hominum cogitationes, stel-
larum dispositiones et abscondita quæque cognoscens.*

(54) Eadem Rom. edit., *Patrem Deum fatemur.*

(55) Eadem Rom. edit., *majestatem.*

queat, incarnationis tamen ejus sacrosancta ac veneranda mysteria a sancto Gabriele archangelo sanctam virginem Mariam, quæ verbo feta sola conscia aure maritata est, alloquente (56) cognovimus. Ait enim : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. 1, 35). » Non ergo hæc generatio, qua de virgine pro salute nostra natus est, posteriorem eum facit Patri 329 sive tempore, sive potestate ; quia non est temporalis genitor, ut Filio præjudicetur ex tempore, quia æternus Pater Filium genuit coæternum : nec extrinsecus natum aut factum, ut hæretici mentiuntur, sed ex propria substantia Patris generatum vera fides habet. Ex Deo ergo vero, in quo æternitas et omnipotentia perfectæ et sanctæ Trinitatis consistit, verum Filium confiteri honorificum est : et ideo sicut in Patre nos convenit credere, ita et in Filio ; quia hoc omnino est ille qui genitus est, quod ille qui genuit (57). Credimus et in Spiritum sanctum, cujus majestatem, potentiam et æqualitatem, quam cum Patre et Filio possidet, ipso donante, jam superius ostendimus, procedentem ex Patre, et communem cum Patre et Filio deitatem, operationem, ac substantiam possidentem : et distinguentes personas in proprietatibus suis ; deitatem tamen sanctæ Trinitatis inseparabilem confitemur ; quia quod nominibus et personis dirimimus, hoc potestate et deitate et unitate jungimus. Ergo vocabulum sanctæ Trinitatis grande mysterium et arcanum est ; et ideo quando de spiritualibus nobis sermo est, nihil de carnalibus est omnino ante oculos cordis proponendum. Sanctæ ergo et inseparabili Trinitati lux invisibilis, virtus inseparabilis (58), substantia incomprehensibilis, vita interminabilis est, cui pax sempiterna omnis assistit, quam nulla unquam creatura penetrat, nulla conturbat. Si quis ergo extra Patris majestatem aut Filium vocat, aut Spiritum sanctum, videtur sibi spem de semetipso petere, id est, de simili, non de superiori natura : omne enim quod creatum est, quantum ad hoc pertinet, ex eo quod non erat, factum est, et simile sibi est. Ergo Domino Christo Deus Pater propria generatio est ; nobis autem adoptione voluntaria : illi pater est (59) per naturam, nobis per gratiam : illi Deus est unitate mysterii, nobis autem potestate (60). Qui ergo aliud quam hoc tenet, et non ita credit, anathema sit (61).

CAPUT XII. — Spiritus autem sanctus ipse est, sicut jam dictum est, qui et Patris et Filii est : ipse

(56) Rom. edit., *Verbo fetam alloquente.*

(57) Eadem Rom. edit., *quia sicut hic omnino est, qui genitus est, ita ille qui omnino genuit.*

(58) Eadem Rom. edit., *lux inaccessibleis, virtus insuperabilis.*

(59) Eadem Rom. edit., *propria generatione pater est.*

(60) Eadem Rom. edit., *unitate substantiæ, nobis autem munere et potestate.*

(61) Eadem Rom. edit., *Anathema sancta catholica et apostolica Ecclesia pronuntiat.*

A est, qui sicut Pater ac Filius replet orbem terræ : ipse est, qui a Filio sanctus et bonus pronuntiatus est : ipse est, qui a David propheta, sicut Dominus Christus, bonus et rectus pronuntiatur (62) (Luc. xi, 13) ; ait enim : « Rectum est Verbum Domini (Psal. xxxii, 4), » hoc de Filio, et : « Eructavit cor meum Verbum bonum (Psal. xlii, 1). » De Spiritu autem sancto : « Spiritum rectum in nova in visceribus meis (Psal. l, 12) ; » et : « Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam (Psal. cxlii, 10). » Ipse est, qui futura tanquam præsentia prævidet ; ipse est, qui nobis Christi Domini nativitatem, mirabilia, persecutionem, passionem, crucem, mortem, sepulturam, resurrectionem, in cælis ascensionem, et ad judicium venturum (63) ante plurimos prænuntiavit annos. Sicut ergo Pater sine principio, ita et Spiritum sanctum et Filium habet sine principio æternum, genitum ex se, non post se (64). Et ideo sicut Pater omnem antiquitatem temporum antecedit, æternitate consumit, longævitate superat ; ita et Filium genuit tam sibi in virtute, quam in hac, quam diximus, æqualitate consortem : sed hæc virtus, hæc sapientia, hoc Verbum quod Filius est, ut verbis utar Apostoli, « cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, ut esset æqualis Deo ; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philipp. ii, 6-11). » Ob hoc ergo mysterium Filius Dei Christus vocatur (65) ; quod tamen nativitatem ejus secundum carnem, passionem, mortemque significat : sed ista mirabilis et singularis nativitas, qua Christus genitus est (66), et de Spiritu sancto et Maria virgine facta est, sicut fides sancti symboli (67) testatur. Hic ergo unicus in divinitate Filius Dei, etiam in nativitate carnali per quam hominem nostrum, ut salvaret, assumpsit, unicus invenitur ; 330 solus est enim natus ex Virgine, quæ nec prægnationem de viro, nec corruptionem sensit ex partu. De sancto ergo Spiritu et Maria virgine secundum carnem eum natum fatemur ; sic etenim et beatæ Mariæ Virgini futurum, ut jam dictum est, Gabriel archangelus promiserat dicens : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi : et ideo quod nascetur ex te

(62) Eadem Rom. edit., *Spiritus ut principalis et rectus exoratur.*

(63) Eadem Rom. edit., *virorum et mortuorum adventum.*

(64) Eadem Rom. edit., *Filium habet sine principio, coæternum, genitum ex se, non post se ; ita et Spiritum sanctum Patri et Filio coæqualem.*

(65) Eadem Rom. edit., *Christus homo vocatur.*

(66) Eadem Rom. edit., *Christus homo natus est.*

(67) Eadem Rom. edit., *sancti hujus symboli.*

sanctum, vocabitur Filius Dei (*Luc. i, 35*). » Qui Filius Dei (68) pro nostra salute sub Pontio Pilato crucifixus est, ac sepultus. Vera ergo caro ex Virgine suscepta, vera crucifixa, vera sepulta, vera est post tertiam diem resuscitata. Ad viscera igitur sacræ Virginis, et suscipiendi inde carnem, et formandi (69) illic hominem Spiritus sanctus opifex et sanctificator accessit; ut conjunctione Verbi et hominis a prima informatione perfecte Christus mediator Dei et hominum nasceretur, sine fraude humanitatis, sine corruptione deitatis exoritur: obiturus morte, quia creatus; superaturus autem mortis vincula, quasi creator. Non ergo inter Verbum et assumptum ab eo hominem aliqua separatio dicenda est, quia ex duabus naturis, id est, divina et humana mystica ratione compositis unum Christum Dei Filium confitemur (70).

CAPUT XIII. — Credere ergo nobis hæc, non discutere licet; humiliter quærere, non superbe inquirere (71). Verbum ergo et substantia Dei, quæ per omnia incorporea est, inseri in corpore humano non poterat, nisi aliqua spiritali natura mediante, id est anima. Anima ergo in secreta rationabili arte Verbum Dei capiente, absque ulla (72) contagione viri, Deus natus ex Virgine est. Sicut ergo participatione sui Filius Dei præbens omnibus exemplum, juxta id quod Dei Verbum est atque sapientia, non minuitur communionem participii; ita sancta Jesu anima, quæ propter nostra peccata et tristis fuit, et conturbata est, nihil exinde contraxit (73). Hæc est, quam dilexit Deus præ participibus suis (*Ambr. in Luc., I. x, n. 127*): hæc vita nostra, de qua Apostolus ait: « Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo (*Coloss. III, 3*); » hæc est, quæ dilexit justitiam, et odivit iniquitatem (*Psal. XLIV, 8*): hæc tristis non pro morte, sed usque ad mortem fuit (*Matth. XXVI, 38*): hæc in cruce non pro se, sed pro nobis turbata est: non virtus, non sapientia, non Verbum Dei, qui eam pro nostrarum animarum salute assumpsit (74), et omni virtutum ac sanctitatis decore adornans, in consortium deitatis perduxit. De hac ergo, quæ per omnia nostrarum animarum similis est, Salvator ait: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam (*Joan. x, 18*); » et: « Nemo eam tollit a me, sed ego pono eam a me ipso, et iterum sumo eam (*Ibid.*) » Hæc est beata anima, quæ in cruce ad divinitatem clamavit dicens: « Deus, Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti (*Matth. XXVII, 46*)? » Clamavit ergo homo divinitatis separatione

moriturus: nam cum divinitas mortis libera sit, utique mors esse non poterat, nisi vita discederet, quia vita divinitas est; nunquam enim patitur vel mortem, vel corruptionem, quod immortale semper et incorruptum est. Deus ergo, qui Verbum et Spiritus est, qui « ubi vult inspirat (*Joan. III, 8*), » carnem seu animam susceptam non deseruit invitus: sed quia voluit, ubi voluit, quomodo voluit, et quando voluit, relinquens posuit eam, et iterum assumpsit eam. Non ergo cujusquam jure ac potestate exutus est carne, sed ipse se exuit; nam qui potest non mori, si nollet, procul dubio, quia voluit, mortuus est. Quod ita esse comprobans Apostolus, ait: « Spolians se carne, principatus et potestates exspoliavit, triumphans illos in semetipso (*Coloss. II, 15*), » per mortem scilicet hominis suscepti; ut, sicut idem dicit beatus Apostolus, « per mortem hominis suscepti destrueret eum qui habebat mortis imperium (*Hebr. II, 14*), » id est diabolus, et liberaret eos qui per totam vitam obnoxii erant servituti. Quod ita futurum multo ante Isaias propheta prædixerat dicens: « Sicut ovis ad occisionem ducitur, et sicut agnus coram tondente se obmutuit (75) (*Isa. LIII, 7*); » et iterum: « Oblatus est, quia ipse voluit, ad multorum exhaurienda peccata (*Hebr. IX, 28*); et iterum: Tradidit in mortem animam suam, et cum sceleratis reputatus est: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus ipse rogavit (*Isa. LIII, 12*). » Non ergo necessitate crucem Christus Dominus, sed voluntate sustinuit, dicens ad Petrum, qui timoris fragilitate ad crucis mysterium scandalizabatur et humano pavore trepidabat: « Vade retro, Satanas, scandalum mihi es; quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum (*Matth. XVI, 23*). » — « Calicem enim quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam illum (*Joan. XVIII, 11*). » Alioquin si non propria voluntate oblatum esset, et crucem sustinere voluisset, qui indicare et prædicere poterat proditorem, et apostolis dicebat: « Omnes vos in hac nocte scandalum mei sustinebitis (*Matth. XXVI, 31*)? » Poterat eos qui ad eum comprehendendum missi erant, declinare: quibus intrepidus occurrit et dixit: « Quem quæritis (*Joan. XVIII, 4*)? » Qui statim ceciderunt retrorsum (76), quia vocem præsentis Dei ferre non poterant. Non ergo necessitatis fuit ut pateretur, sed voluntatis; non tam suæ, sed et Patris, cui dicit: « Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus, volui (77) (*Psal. XXXIX, 9*). » Per veram ergo carnem immortalis mediatoris Dei et hominum nos

(68) Eadem Rom. edit., *Dei et Virginis homo Christus Jesus.*

(69) Eadem Rom. edit., *pro suscipienda in carne, et formando homine.*

(70) Eadem Rom. edit., *aliquam personarum separationem ponimus; sed ex duabus... unitis, unum Christum Deum et hominem Dei Filium in unitate personæ confitemur.*

(71) Eadem Rom. edit., *non superbe sapere.*

(72) Eadem Rom. edit., *rationabili mediante, Verbum Dei opificio Spiritus sancti carnem assumpsit;*

PATROL. XVII.

sicque absque ulla, etc.

(73) Eadem Rom. edit., *Denique sicut Deus præbens hominibus suis participationem... exinde amisit.*

(74) Eadem Rom. edit., *Hanc pro totius humani generis salute in unitate suppositi assumpsit.*

(75) Eadem Rom. edit., *mutus, sic non aperuit os suum.*

(76) Rom. edit., *Abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.*

(77) Eadem Rom. edit., *Et alibi: Descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam, sed ejus qui misit me.*

mortales redempti, vivificati, salvati atque liberati sumus a laqueis et captivitate diaboli, super quem nobis potestatem dedit dicens: « Ecce dedi vobis potestatem calcare super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (Luc. x, 19). » Omnis ergo humilitatis (78) ac mysterii incarnatio ob hoc facta est, ut nos potestatem super diabolum acciperemus, qui se facturam per (79) superbiam cognoscens, in tantam dementiam decidit, ut æqualem se facere voluerit Altissimo Creatori, dicens: « Ponam thronum meum ad aquilonem, et similis ero Altissimo (Isa. xiv, 14). » Quod ita esse comprobatur Apostolus dicens: « Nam quod impossibile erat legis, in quo infirmabatur, per carnem Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato (80) id est, primi hominis, « damnavit peccatum in carne (Rom. viii, 3) ut sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo, » qui nobis per passionem crucis de latere suo lavacrum et potum martyrio dedicavit, « omnes vivificarentur (81) (I Cor. xv, 22). »

CAPUT XIV. — Ob hoc ergo nos convenit diligentius intueri, quis offerat, cui offerat, quid offerat (82), et pro quibus offerat is, qui nobis via, veritas, et porta effectus est; de qua porta Spiritus sanctus per Prophetam ait: « Hæc porta Domini, justi introibunt per eam (Psal. cxvii, 20). » Et iterum: « Non confundetur, dum loquetur inimicis suis in porta (Psal. cxxvi, 5). » Sed ad istam portam non venient, nisi hi qui meruerint per Dei gratiam et adiutorium de portis mortis exaltari, hoc est peccatis. Ejus ergo supplicia, cui credo, constanti professione commemoro, nec me pudeat eorum quæ Redemptor mundi et pro mea salute suscepit, et pro sua virtute superavit. Rideas licet, Judæe atque gentilis, quod in eo spem meam locem, quem crucifixum mortuumque profitear; ego tamen in his vulneribus glorior, per quæ me placere Redemptori meo, quod tu ignoras, intelligo: « Verbum enim crucis, ut ait Apostolus, pereuntibus stultitia est, salvis autem futuris virtus Dei est (I Cor. i, 18). » Ecce Pilati iudicis facio mentionem, a quo iudicatus est, qui est mundi iudex futurus. Quid autem dignitatem fidei meæ mordeant (83) pœnæ illius beati corporis, quas celer resurrectio

A consecuta destruxit? Neque enim hic finis fidei meæ confessionisque est: sed quid sequatur accipito. Tertia die resurrexit a mortuis, ascendit in cœlos, sedet ad dexteram Patris, inde venturus est iudicare vivos et mortuos (Act. x, 42), id est, et justos et peccatores, et Gentiles et Judæos, seu animas et corpora. Videtur tibi jam stabilis esse, atque felix (84) nostra credulitas, quæ ei innititur, cui nec ipsa mors obviare ac resistere poterit (85)?

CAPUT XV. — Denique nunquam magis quanta clementia et patientia Redemptor noster abundaret, apparuit; quam cum mysterii hujus aggressus officium est, ut suscipiendo scilicet nostram substantiam, et patibuli et tumuli jura susciperet. Nostris ergo prosperis adversa ejus impensa sunt, et divina atque humana in nostro Redemptore natura (86) quoddam inter se sacrum iniere commercium; ut testimonium ab humanitate 332 divinitas, præmium a divinitate ferret humanitas, hoc est, ut vulneribus corporis Deus noster magnitudinem erga nos sui amoris ostenderet, et consortio divinitatis repensari sibi obedientiæ gratiam (87), et animus noster et corpus agnoscerent. Quæ gitorum fide, quæ devotione huic Domino tantorum in nos donorum munifico adhærere ac servire debeamus, intuendum est; qui ita nullum largiendi modum habuit (88), ut tantum fidelibus donaret in præmio, quantum ipse possidebat in regno: etiam ut credemus nos ejus fieri posse cohærendes, etiam naturæ nostræ consors esse delegit: non tamen ut substantiam a divinitatis arce detruderet, sed ut nos infirmos, et in extrema mortis vilitate ac necessitate degentes ad gloriam resurrectionis attraheret (89). Quia ergo in se, quidquid nobis pollicebatur, ostendit; et non perire carnis istius substantiam resurgendo perdocuit: et ubi ei post resurrectionem futura esset habitatio, ascensione monstravit. Hoc est ergo magnum pietatis sacramentum (90), quod in carne manifestatum esse (I Tim. iii, 16), ut rerum proventus, ita gentium Doctor annuntiavit. Justificatum autem claret in Spiritu: quoniam « mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. ii, 5) » non solum sperandæ nobis felicitatis (91), sed etiam capessendæ præbuit veritatis

(78) Rom. edit., *Tanta ergo humilitatis et ineffabilis hujus, etc.*

(79) Eadem Rom. edit., *qui superbia typho se facturum non cognoscens, Creatori æqualem se facere voluerit, dicens: Ascendam super nubes.*

(80) Eadem Rom. edit., *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnavit peccatum in carne; hoc est, Satanam in carne Salvatoris, sicut et in alia epistola ait: Detriumphans.*

(81) Eadem Rom. edit., *illos in semetipso, ut sicut alibi dicit Apostolus: Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificarentur.*

(82) Eadem Rom. edit., *quid offerat. Is qui offert, nobis via, etc.*

(83) Eadem Rom. edit., *nec est quod dignitate fidei meæ minuant.*

(84) Eadem Rom. edit., *atque firma.*

(85) Eadem Rom. edit., *poterit? Et portas, inquit, inferi non prævalebunt adversus eam.*

(86) Eadem Rom. edit., *natura in Redemptoris nostri persona.*

(87) Vat. cod., *recompensari sibi obediens gratia.*

(88) Rom. edit., *qui nedum largiendi nullum modum habuit, sed omnem adeo mensuram excessit.*

(89) Eadem Rom. edit., *jacentes... extolleret.*

(90) Eadem Rom. edit., *omnium confessione magnum pietatis mysterii sacramentum. Nam declaratum est in carne, ut rerum declaravit eventus, quod in mysterio latebat.*

(91) Eadem Rom. edit., *sperandæ, sed etiam capessendæ præbuit in se nobis felicitatis exemplum. Sicut enim operibus et virtute testimonio veritatis in natiuitate carnis qualis esset resplenduit.*

exemplum (92). Quod sane sacramentum pietatis, per quod nos conditor noster ac redemptor amplectitur, sicut testimonio virtutis resplendit, ita etiam in ascensione assumptum in gloria, celebratum est obsequiis angelorum; et ideo non est despicenda carnis humanæ natura, quæ in sanctæ Trinitatis substantiam atque consortium per Dominum Christum ingredi meruit. Puto sane quod, Deo donante, de mysterio sanctæ Trinitatis, et incarnatione Domini Salvatoris satis dictum sit: verum quoniam in fine dogmatis nostri (93) carnis nostræ ponitur resurrectio; eadem a nobis sunt firmiter propter hæreticos ac sæpius repetenda.

CAPUT XVI. — Verbum enim Dei, quod dominus Christus est, qui est primogenitus omnis creaturæ, et qui est primogenitus ex mortuis, ad imaginem suam, quam prius ipse condiderat, venit de qua imagine scriptum est: « Et plasmavit Deus hominem ad imaginem et similitudinem suam (Gen. 1, 27) » et carnem propter carnem, mediante anima rationabili, ex sancta Virgine Maria suscipiens, et similia, id est animam et carnem, per similia purificans, factus est per omnia homo absque peccato. Mediante ergo anima Deo et carni, hic, qui omnes, sicut ait Apostolus, divites faciens, pauper effectus est, ut illius inopia nos divinis atque cælestibus divitiis ditaremur (II Cor. viii, 9); per signum illud salutis, quod Deus generi dedit humano, dicente Isaia propheta: « Ecce Dominus dabit vobis signum; ecce Virgo concipiet in utero, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isa. vii, 14), » qui antequam sciret vocare patrem aut matrem suam, butyrum et mel manducavit (94), id est, Spiritu sancto repletus est, cujus doctrina nobis dulcior super mel et favam est: qui spolia Samariæ a magis accipiens, homo, rex, et Deus comprobatus est. De hoc etiam mirabili signo sanctus Simeon ad Mariam Virginem dicit: « Ecce hic positus est in ruina et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur (Luc. ii, 34). » De quo signo et beatus apostolus Paulus ait: « Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærent (I Cor. i, 22). » Pro imagine ergo sua Christus, quam in primo condiderat homine, quam viderat in homine diaboli arte fucatam, venit in similitudinem (95) peccati (Rom. viii, 3), ut hominem per passionem (96) crucis et mortem ad pristinam revocaret imaginem: quæ imago per incuriam quidem obscurari potest, deleri autem per naturam non potest. De hac imagine ait Propheta:

A « Quamquam in imaginem Dei perambulet homo, tamen vane conturbabitur (Psal. xxxviii, 7). » Nullus ergo est qui non aliquam imaginem habeat, id est, aut sanctitatis aut peccati. **333** In imaginem Dei ambulamus, quando cogitationes bonæ, quæ nobis a Deo insitæ sunt, in nobis permanent, et ad opera nos bona perducunt. Memoria ergo Dei excludit (97) a corde nostro cuncta flagitia atque peccata quæ diabolus nititur in corde nostro seminare atque depingere. Unde dicitur a Propheta: « Domine, in civitate tua imagines eorum ad nihilum rediges (Psal. lxxii, 20). » Nihil ergo prodest legisse vel audisse, nisi ea quæ aut legeris aut audieris bona, in memoriæ thesauro reposueris. Sicut ergo tria sunt in homine, id est, corpus, anima, et spiritus; sic tria sunt eminentiora, quæ nos aut ad bona aut ad mala perducunt, hoc est, aut cogitatio, aut locutio, aut operatio. Quæ tria breviter Spiritus sanctus in primo psalmo comprehendit, dicens: « Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit (Psal. i, 1). » Isti sunt terni stratores (98) diaboli, qui miseræ insidiantur animæ; ut aut in dicto, aut in facto, aut in cogitatu eam incitent ad peccatum. Spiritu ergo, anima, et corpore aut bene agimus, aut male; aut casti sumus, aut fornicamur: et ideo sicut avari atque raptores servi sunt mammonæ; et sicut gluttones et ebriosi servi sunt ventris atque libidinis; sic omne peccatum dominatur hominibus, probante hoc propheta ac dicente: « Erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan (Isa. xix, 18), » hoc est, quinque sensus carnales, qui miseræ animæ tenebris Ægypti oppressæ loquuntur; Ægyptus enim persequens sive tribulans atque coarctans interpretatur. Nisi ergo aquilonem frigidissimum ventum calore fidei, Christo nos juvante, qui bona et docet et delectatur (99), vicerimus; statim nobis calorem concupiscentiæ atque libidinis suscitabit. Attenuetur ergo jejuniis caro, et circumcidatur omni concupiscentiæ cultro (1), nec regnet peccatum in nostro mortali corpore (Rom. vi, 12); ut effugere consortia mundi et opprobria diaboli possimus. Jejunium ergo, contritio atque humiliatio animæ est: afflictio autem corporis.

D CAPUT XVII. — Hæc de imagine Dei, ad quam factus est homo, dicta sufficiant. Nunc autem ad ordinem revertamur. Ex matre ergo virgine natus est inter homines, sine homine patre; quia patrem Deum habebat in cælis, quem negare non vene-

(92) Vat. cod., unitatis exemplum.

(93) Idem cod., in fide dogmatis nostri.

(94) Rom. edit., Emmanuel: qui antequam sciat vocare patrem aut matrem accipiet fortitudinem Damasci; et butyrum et mel manducabit.

(95) Eadem Rom. edit., carnis peccati.

(96) Eadem Rom. edit., per lignum prævaricationis morte damnatum, per passionem, etc.

(97) Rom. edit., Imago namque Dei excludit, etc.

(98) Eadem Rom. edit., sternistratores, emenda e vat. cod. terni stratores. Est autem strator, is qui principis equum insternit, et consensuro admovet. Nihil autem incommodius Reg. cod. terni stratores; iidem siquidem stratores dicuntur, qui et lictores apparitoresque, a quibus scilicet quispiam sistitur apud iudices.

(99) Eadem Rom. edit., melioribus delectatur.

(1) Eadem Rom. edit., spiritali circumcidatur omnis concupiscentia cultro.

rat, ut ex alio nasceretur. Propter sententiam ergo Evæ virginis, quam post peccatum excepit (*Gen. III, 16*), quæ cum immortalis esset, post transgressionem effecta mortalis est, ipse per virginem venit: et sicut per virginem mors dominata est; ita per Mariam Virginem venit ille, qui mortem vinceret. Occasio mortis ingressa per lignum est, sed morte Domini per lignum exclusa est: mulier de latere viri dormientis producta est (*Gen. II, 22*); similiter autem et Ecclesia de latere Christi in cruce per passionem et soporem mortis formata est. Ex latere viri formata est femina; et ideo in latere percutitur Dominus, ut pro muliere vir patiat, ex cujus latere formata est, quæ eum suasit (2). Sed videamus, quia locus expetit, jam quid hæreticis respondendum sit, qui animam Adæ aut portionem Dei esse volunt, aut ante eum factam, quam ejus corpus de terra fingeretur: quod prorsus alienum a fide catholica, et extraneum est. Scriptum namque est quia « plasmavit Deus hominem de limo terræ (3) (*Gen. II, 7*), » et « post plasmationem insufflavit in eo spiritum vitæ; et factus est homo in animam viventem (*Ibid. et Sap. xv, 41*). » Quod ita esse Evæ mulieris non edocet exemplum, quæ cum de costa Adæ in mulierem formata esset, postea animam a Deo accepit; quæ creationis forma usque ad finem mundi in nobis servatur, sicut Isaias propheta testatur dicens: « Qui format spiritum hominis in eo (*Isa. XLIV, 2*); » et David (4): « Qui finxit sigillatim corda eorum (*Psal. XXXVII, 45*). » Ergo secundum tam evidens (5) exemplum, nec prior est anima corpore, nec antea condita, nec ex Dei substantia, nec in corporeis atque irrationabilibus creaturis, ut hæretici volunt, multo ante jam tempore nescio ubi fuisse conversata, quod unde probent, non habent.

334 CAPUT XVIII. — Quotidie ergo Deus majestatis in plasmatis jam corporibus animas facit, et immittit, sicut Moyses legislator de mulieribus prægnantibus testatur; quæ formatum, aut necdum formatum infantem habent (6) (*Exod. XXI, 23 et 24*). Quod ita esse comprobatur Dominus dicens: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor (7) (*Joan. v, 17*). » Sicut ergo impium est animam hominis de substantia Dei, vel animam ex anima dici: ita impium est dicere quod ante plasmationem corporis facta sit; cum ipse Adam proclamet, dicens: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea (*Gen. II, 23*). » Aliud ergo est Deus, aliud anima ho-

minis; quia ab eo, non de eo facta est. Deus enim invisibilis est, incorruptibilis, impenetrabilis, incoquinabilis (8), qui nulla ex parte corrumpi potest, et cui nulla ex parte noceri potest: anima autem hominis, quæ Deus non est, peccati capax est, et in ærumna versatur, et in falsitatem ducitur, tentatur, cæcatur, conturbatur, corrumpitur (9), captivatur; et ideo virtute indiget liberatoris. Hæc ergo mutatio animæ, hæc varietas ostendit mihi manifeste quod anima hominis nec Deus, nec de ejus substantia sit; nam si anima hominis substantia Dei est, secundum illos qui hoc dicunt, contristatur substantia Dei, decipitur substantia Dei, cæcatur substantia Dei, corrumpitur (10) substantia Dei, captivatur substantia Dei; et modo judicatur, et in die judicii carne suscepta cum diabolo in æterno igne damnabitur (11): quod quam sit impium, qui sanum sapit, intelligit. Clamat ipse Dominus apostolos suos confortans, ac dicit: « Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; sed eum timete qui potest et animam et corpus perdere in gehennam (*Matth. x, 28*). » Numquid secundum istos vesanos, ut jam dictum est, portionem aut naturam suam Deus judicabit? Absit. Et ideo in ipsis corporibus, quibus nati sumus, et ex quibus animæ nostræ egressæ mortui sumus, in ipsis post resurrectionem animæ nostræ, Deo jubente, introeunt; et resurgunt, si bona fecerunt (12), in resurrectionem vitæ ad gloriam regni cælorum percipiendam: si autem mala egerunt, in resurrectionem judicii et opprobrium et confusionem sempiternam. Quod ita futurum comprobatur beatus Apostolus, dicens: « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis sui, prout gessit, sive bonum, sive malum (*II Cor. v, 10*). Tunc enim, secundum vaticinium Isaiæ prophetæ (*Isa. XXIV, 2*), nulla erit diversitas inter nobilem et ignobilem, sacerdotem et laicum (13), servum et dominum, ancillam et dominam ejus, divitem et pauperem, feneratorum (14) et eum qui ære premitur alieno, interementem et vendentem (*Ita Hieron. in eumd. loc. Isa.*). Omnes ergo ex æquo stabunt ante tribunal Christi, nec erit personarum acceptio apud Deum. Quod et sanctus Job iisdem propemodum verbis annuntiat dicens: « Parvus et magnus ibi sunt, et servus est liber a domino suo (*Job III, 19*). » Et Salvator in Evangelio, cui omne iudicium propter

(2) Rom. edit., suasit ad transgressionem.

(3) Eadem Rom. edit., pulverem accipiens de terra.

(4) Eadem Rom. edit., sicut sapiens impium redarguit; Quoniam ignoravit qui finxit se, et qui inspiravit illi animam quæ operatur, qui insufflavit spiritum vitalem. Et David, etc.

(5) Eadem Rom. edit., juxta testimonia veritatis tam evidentiâ.

(6) Eadem Rom. edit., Et infundit. Unde Moyses legislator damnat percutientes mulierem in ventre habentem, dicens: Si autem fuerit figuratum, dabit animam pro anima, oculum pro oculo.

(7) Eadem Rom. edit., operor. Non semel ergo inspiravit in faciem hominis spiraculum vitæ, sed quotidie inspirat.

(8) Eadem Rom. edit., impeccabilis est et infallibilis, impassibilis et incoquinabilis.

(9) Eadem Rom. edit., de est, corrumpitur.

(10) Eadem Rom. edit., patitur substantia Dei.

(11) Eadem Rom. edit., poterit damnari.

(12) Eadem Rom. edit., Et quibus animæ nostræ, Deo jubente, intrant, resurgent, si bona, etc.

(13) Eadem Rom. edit., sacerdotem et populum.

(14) Eadem Rom. edit., feneratorum et fenus accipientem.

gloriosam passionem hominis suscepti traditum est, A pleno sermone testatur, dicens: « Cum enim venerit Filius hominis cum angelis sanctis in majestate Patris sui, tunc reddet unicuique secundum opera ejus (*Matth. xvi, 27*). » Hæc omnia ergo futura sunt; quia quod futurum est, per prophetas Dominus est locutus, qui dicit: « Ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum (*Osee xii, 10*). »

CAPUT XIX. — Ad quod incarnationis secretum supra scriptus propheta (15) miratur ac dicit: « O custos quid de nocte? quid de nocte, custos (*Isa. xxxi, 11*)? Secretum meum mihi, secretum meum mihi. Væ mihi (*Isa. xxiv, 16*). Cum, inquit propheta, hæc audissem (16); quod videlicet Deus majestatis carnem esset induturus et vaticinium in eum explendum esse prospicerem: locutus sum mihi interno cordis affectu; quia non possum cuncta narrare quæ cerno; hæret lingua faucibus meis, vox dolore ac pavore concluditur; quod tanta mysteria ante oculos versantur meos. Video enim præsentia, quæ futura sunt; intelligo quod custos Samaritanus ille est ejus, qui (17) de Jerusalem descendens in Jericho, incidit in latrones (*Luc. x, 30-35*). Iste est custos 335 cui beatus Job dixit: « O custos hominum, quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihi metipsi gravis? Cur non tollis peccatum meum (18), et quare non auferis iniquitatem meam (*Job vii, 20, 21*)? » Iste est custos qui dicit: « Super custodiam meam ego sum in giter, tot diebus et noctibus stans (19) (*Isa. xxi, 8*); » et de quo Propheta dicit: « Ecce non dormitabit neque obdormiet qui custodit Israel (*Psal. cxx, 4*). » Propter hæc ergo vocabula, prophetæ, et quia commutantur sæpius personæ in eis plurimæ ac parabolæ, obscuri sunt. Sed nunc jam ad ordinem revertamur.

CAPUT XX. — Solent igitur nobis hæretici, qui carnis negant resurrectionem, illud beati Apostoli testimonium opponere, quo dicit: « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt (*I Cor. xv, 50*), » reticentes illud callide, quod sequitur. Cum enim dixisset: « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, » sequitur ac dicit: « Nec corruptio incorruptelam possidebit (*Ibid.*). » Hæc ergo dicta sunt, non quo dispareat natura corporum sanctorum nostrorum, sed quo corruptivum hoc induat incorruptionem, sicut idem comprobatur Apostolus dicens: « Sic et resurrectio mortuorum; seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus ani-

(15) Eadem Rom. edit., sacramentum se vergens alter propheta.

(16) Eadem Rom. edit., quasi diceret; cum propheta hæc audirem, quod videlicet, etc.

(17) Eadem Rom. edit., ille est, qui hominis illius curam egit, qui, etc.

(18) Rom. edit., contrarium tuum? sum autem in te onus? Et cur non fecisti iniquitatis meæ oblivio-

nem, et purificationem peccati mei? (19) Eadem Rom. edit., steti per totum diem, et super castra steti tota nocte. (20) Eadem Rom. edit., et quid volo nisi ut accendatur. (21) Eadem Rom. edit., factum est, inquit, quasi ignis ardens, comburens in ossibus meis.

B CAPUT XXI. — Non ergo contemnamus carnem nostram male et luxuriose vivendo, in qua Dominus Christus et natus et passus est, et resurrexit; non despiciamus lutum carnis nostræ, quod in Domini Christi deitatem, quæ ignis est, excoctum in testam purissimam regnat in cælis. Quærendum sane est cur Apostolus dixerit: « Etenim Deus noster ignis consumens est (*Hebr. xii, 29*); » Deus enim noster, qui ignis vivus, divinus et æternus est, non istas materias corporales, sed conscientias peccatorum consumit, et in sui charitate corda nostra succendit. Et ideo angeli, qui pleni sunt charitate, et ipsi ignis appellantur (*Psal. ciii, 4*). Sed et sancti quique, qui illo igne accensi sunt, de quo Dominus ait: « Ignem veni mittere in terram, et quam volo ut accendatur (20) (*Luc. xii, 49*)! » et iterum: « Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris (*Ibid. 35*). » De quo et Apostolus ait: « Spiritu ferventes, Domino servientes (*Rom. xii, 11*). » Ergo divinus sermo ignitus est et fervens. Quod ipse Dominus comprobatur dicens ad Jeremiam prophetam: « Ecce dedi verba mea in ore tuo sicut ignem (*Jerem. v, 14*); » quem ignem intra se ipse propheta exæstantem declarat dicens: « Factumque est in corde meo quasi ignis exæstantis (21) (*Ibid. xx, 9*). » Quod ergo dictum est: « Deus noster ignis consumens est, » ita dictum est, non quo Deus qui spiritus est, ignis sit; sed quo justos illuminet, sustinentibus vero pœnam ignis esse videatur. Hæc de eo quod dictum est: « Deus noster ignis consumens est. » Nunc ad ordinem revertamur.

CAPUT XXII. — Quomodo ergo resurrectio carnis negatur, cum multo ante per prophetam ex persona sua Dominus Christus dixerit: « Caro mea requiescit in spe (*Psal. xv, 9*); » et in alio loco: « Caro ejus non videbit corruptionem (*Isa. liii, 9*); » et iterum:

nem, et purificationem peccati mei?

(19) Eadem Rom. edit., steti per totum diem, et super castra steti tota nocte.

(20) Eadem Rom. edit., et quid volo nisi ut accendatur.

(21) Eadem Rom. edit., factum est, inquit, quasi ignis ardens, comburens in ossibus meis.

« Sepultura ejus sublata est (22) (*Ibid.* 10); » et iterum : « Et videbit omnis caro salutare Dei (*Isa.* XL, 5), » et iterum : « Veniet omnis caro, quæ adoratura est in conspectu Domini (23) (*Isa.* XLIX, 23), » id est, aut in Jerusalem cœlesti, aut in omni loco ubi corruerit, aut sepulta fuerit, secundum illud Apostoli : « Volo viros orare in omni loco, levantes manus mundas; » si enim sol, qui creatura est, cui præcipitur ut oriatur, in omni orbe terrarum videtur, ac radios suos extendit; quanto magis creator et omnipotens Deus in 336 omni credendus est consistere loco (24)? Cui Propheta dicit : « Quo ibo a facie tua? Si descendero in infernum, ades (*Psal.* CXXXVIII, 7 et 8), » et cætera. Si ergo omnis caro adoratura est Dominum, et e contrario cadavera virorum qui prævaricati sunt in Deum, æternis tradentur ardoribus; in utramque partem vera carnis erit resurrectio. Et ideo nec ad dexteram, nec ad sinistram ab hac sancta et catholica fide declinandum nobis est, id est ut nec judaicum nec hæreticum errorem sequamur; quorum alii, qui carnales sunt, solas diligunt carnes; alii ingrati beneficiorum Dei habere detrectant, quod Dominus Jesus Christus et natus habuit, et resurgens possidet in æternum. Hæc est enim vera resurrectio, quæ sic gloriam carni tribuit, ut non auferat veritatem, sicut jam dictum est, dicit Apostolus : « Corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale hoc induet immortalitatem (*I Cor.* xv, 53); » et iterum : « Nolumus igitur spoliari, » subaudi carne; « sed superindui cupientes gloriam quæ de cœlo est (25); » et iterum : « Ut vestiti et non nudi inveniamur (*II Cor.* v, 2), ut devoretur quod mortale est, a vita (*Ibid.* 3, 4). » Nemo ergo superinduitur, nisi qui ante vestitus est; sicut et Dominus noster, qui in monte transfiguratus est in gloriam, tunc quando Moysen et Eliam ad testimonium exhibuit suum (*Matth.* xvii, 3); cujus non solum vestimenta, sed et facies fulgebat ut sol; ubi autem facies nominatur, æstimo quod et cætera membra conspecta sint.

CAPUT XXIII. — Ad hanc igitur clarificationem, justis omnes in resurrectione transformabuntur, probante hoc Joanne evangelista ac dicente : « Charissimi, filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus (*I Joan.* iii, 2). » Et justus dicit : « Ego autem cum justitia apparebo in conspectu tuo; satia-

(22) Eadem Rom. edit., *Erit in pace sepultura ejus, ablata est de medio.*

(23) Eadem Rom. edit., *ut adoret in conspectu meo in Jerusalem, hoc est in cælo.*

(24) Eadem Rom. edit., *omnem credendum est penetrare et implere locum.*

(25) Eadem Rom. edit., *quæ de Deo est.*

(26) Eadem Rom. edit., *Scio quod æternus est, qui solvere me debet, super terram suscitare pellem meam, quæ tolerat hæc. A Domino enim hæc mihi confecta sunt; quæ ego conscius sum, quæ oculus meus vidit, et non alius, omnia autem mihi consummata sunt in sinu meo.*

bor, dum manifestabitur mihi gloria tua (*Psal.* xv, 15). » Resurgent ergo corpora nostra in æternum aut ad gloriam aut pœnam mansura (*Dan.* xii, 2). Cujus testes sunt Elias et Henoch, qui per tot series annorum ita usque ad secundum adventum Domini Christi permanent. Quod ita esse comprobatur beatus Job dicens : « Scio quia Redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum; et rursus circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum. Reposita est hæc spes mea in sinu (26) meo (*Job* xix, 25 et 27). » Erubescant ergo hæretici, qui aerium aut phantasticum corpus aut Domini fuisse, aut metempsychosin mentiuntur.

CAPUT XXIV. — Satis re vera impium est et injustum, ut Job, qui oculis suis vulnera conspexit sua, et putredines ac vermes corporis sui manibus palpavit suis (*Job* vii, 5), in aliam dicatur aut carnem aut animam resurgere. Quod ergo de beato Job diximus, hoc de Petro, hoc de Paulo, et de omnibus sanctis qui diversis pro Deo tormentis animas posuerunt. Quæritur sane illusorie a nobis ab hæreticis, utrum in resurrectione diversitas sexus sit, id est et feminæ cum viris resurgant (27), ignorantibus cæci (28) sententiam Domini dicentis : « Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit eos (*Luc.* xi, 31). » Ubi ergo vera caro, ibi diversitas sexus est; et ubi diversitas sexus, ibi Joannes Joannes est (29), et Maria Maria est. Vera ergo carnis resurrectio sine operibus carnis erit; quia sicut Veritas ait : « Neque nubent, neque uxores accipient, sed erunt sicut angeli in cœlo (*Matth.* xxii, 30). » Similitudo ergo nobis angelica promittitur, non substantia carnis negatur; quando enim dicitur : « Neque nubent, neque nubentur; » de his dicitur qui possunt nubere, et tamen non nubent. Si enim hic in ista vita quæ tentatio est (30) super terram, multi propter regnum cœlorum semetipsos castrantes, non nubunt; et non solum viri, sed etiam feminæ, hoc, Christo juvante, faciunt : quanto magis hoc in illa beata vita non dicamus fieri, sed (31) nec cogitare licebit! Catholicum ergo et rectum est utrumque sexum in carnis resurrectione sine sexus operibus confiteri : cum, ut jam dictum est, adhuc in hac vita positi nitamur cum Dei adjutorio opera carnis, quæ contra spiritum concupiscit, non implere; probante hoc Apostolo ac dicente : « Vos in carne non estis, sed in spiritu (*Rom.* viii, 9); » negando

(27) Eadem Rom. edit., *an feminæ a viris distinctæ resurgant.*

(28) Eadem Rom. edit., *Ignorant perditos, non vident cæci.*

(29) Eadem Rom. edit., *Ergo ibi erit diversitas sexus. Nec mirum, quia ubi vera caro, ibi distinctio membrorum et personarum. Ubi vero talis distinctio, ibi procul dubio Joannes.*

(30) Eadem Rom. edit., *miserabili vita, quæ piraterium est.*

(31) Eadem Rom. edit., *quanto minus talia hæc in illa beata vita nedum fieri, sed, etc.*

enim (32) eos in carne, quos in carne esse constabat, non carnis substantiam, sed 337 peccata, id est opera carnis, in eis damnavit: et iterum: « Ut absorbeat quod mortale est, a vita (II Cor. v, 4) » quia, licet exterior homo noster corrumpitur sed renovatur interior (33); quod tamen non solum in regno cœlorum, et baptismate, sed etiam in poenitentibus quotidie fieri noverimus, in quibus carnis interitus ad profectum cedit spiritualem. Cui ergo nec opera carnis erunt, nec augmenta membrorum, nec capillus crescit aut unguis; quia omnes in virum perfectum (Ephes. iv, 13), qui Christus est, resurgemus (34). Si enim Patribus in eremo quadraginta annis non capilli, non unguis creverunt, aut vestimenta aut calceamenta attrita sunt (Deut. xxix, 5); hoc in regno cœlorum, ubi aufugiet dolor, et gemitus, et tristitia, quæri quam impium sit, sapiens lector intelligit (35).

CAPUT XXV. — Sed contra hanc tam veram, tam firmam doctrinam, et tam clara documenta et omni virtute subnixa, solent nobis hæretici illud Apostoli opponere (Tertull. de Resurr. cor. 52), quod ait: « Non omnis caro eadem caro, sed alia caro hominis, alia pecoris, alia volucrum, et cætera (I Cor. xv, 39-42); » non intelligentes miseri beatum Apostolum corporis hoc honore, non generis differentia (36) dixisse. « Alia (est ergo) caro hominis, » id est, servi Dei, « alia pecoris, » id est, ethnici, et peccatoris, atque hæretici, qui « cum in honore esset, » sanguine Christi redemptus atque honoratus, « non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psal. xlviii, 13). » — « Alia volucrum, » id est, martyrum, qui ad cœlestia pennis Spiritus sancti subvecti conscendunt. « Alia piscium, » id est, qui post Salvatoris baptismi aquam assumuntur (37). « Alia gloria solis, » id est Christi: « alia gloria lunæ, » id est Ecclesiæ: « et alia gloria stellarum, » id est, seminis Abrahamæ, et eorum qui se per fidem, et opera bona filios ejus ostendunt (38): « stella enim ab stella differt in gloria, » id est, apostoli et prophetæ illi, qui cupierunt (39) videre et audire Christum; isti autem qui viderunt et audierunt eum, et corpora cœlestia, et corpora terrestria, id est, Christianorum et Judæorum (40). Postremo autem, ut omnium resurrectionem ostenderet, sic

(32) Eadem Rom. edit., *Et iterum: Ergo, fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vitamur; negando enim, etc.*

(33) Eadem Rom. edit., *interior tamen de die in diem renovatur.*

(34) Eadem Rom. edit., *et in mensuram plenitudinis ejus resurgemus.*

(35) Eadem Rom. edit., *hujusmodi quærentur? Hoc quam impium sit, fidelis quisque intelligit.*

(36) Eadem Rom. edit., *quæ ibi sequuntur, non intelligentes homines perditum beatum Apostolum de corporis humani dignitate in resurrectione, non de carnis differentia, etc.*

(37) Eadem Rom. edit., *qui per salutaris baptismi aquam ad cœlestem vitam assumuntur.*

(38) Eadem Rom. edit., *in filios ejus cooptantur.*

A conclusit sententiam suam, dicens: « Sic et resurrectio mortuorum. » Quod ut ita possit intelligi, nostræ conditionis quæ (41) in hoc sæculo sit, ponamus exempla. Infans enim cum in puerum creverit, puer vero in juvenem, juvenis autem in virum, et vir in senem, nequaquam per singulas ætates perit, sed semper idem est, qui fuit. Paulatim ergo hinc ætas, non (42) autem natura perit. In illa autem Jerusalem cœlesti, ubi sol iste ac luna septuplum lucebunt, diversitates non erunt ætatum; ibi enim nec infans, nec senex, nec parvus erit, qui non impleat dies suos, utpote filius resurrectionis, et in mensuram perveniat ætatis plenitudinis Christi, ut nec desint alicui annorum spatia, nec supersint. In illo ergo tempore, cum ætas fuerit una cunctorum, et sanctus et peccator erunt simili resurrectione perfecti, nec inter se variabunt tempore (43); sed alius ad præmia æterna, et in centuplum bona recipienda, alius ad supplicia pertrahitur æterna. Cum ergo in genere humano aliter et aliter nascentur homines, in carnis resurrectione una omnibus et similiter resurrectio (44): aliter enim Adam (Gen. ii, 7), aliter Eva (Ibid. 22), aliter Cain et Abel (Gen. iv, 1, 2), et omnes homines nati sunt atque nascuntur; aliter autem homo Christus Jesus, qui est mediator Dei et hominum (I Tim. ii, 5), natus est. Licet ergo diversis exordiis homo nascatur, una tamen hominis natura non differt resurrectione carnis omniumque membrorum: quæ omnia membra una Domini sententia declarantur (45) cum de illo homine loqueretur, qui non habuit vestem (46) nuptialem (Matth. xxii, 11), nec servavit illud mandatum: *Omni tempore munda sint vestimenta tua (Eccle. ix, 8);* quem manibus pedibusque constringi jussit et auferri, ne recumberet in convivio, ne sederet in solio, ne staret ad dexteram Dei: sed mitti in gehennam ignis, ubi est fletus oculorum, et stridor dentium (Conf. Tertull. l. De resurr. carn., cap. 35).

CAPUT XXVI. — Porro de capillis nostris dubitare satis impium est, quos 338 Dominus numeratos esse significat (Matth. x, 30). Frustra ergo numerati, sunt si aliquando perituri sunt; sed non pereunt, quia in similitudinem Domini Christi cum omnibus membris resurrecturi sumus. Si enim in istum ignem temporalem, qui omne quod accipit,

(39) Eadem Rom. edit., *in claritate, ut apostoli a prophetis. Isti quis cupierunt, etc.*

(40) Eadem Rom. edit., *sunt denique, inquit, et corpora cœlestia, id est Christianorum, et terrestria, Judæorum.*

(41) Eadem Rom. edit., *ut facilius possit intelligi, nostræ transmutationis. quæ, etc.*

(42) Eadem Rom. edit., *ætas enim in his transmutationibus variatur, non, etc.*

(43) Eadem Rom. edit., *ergo die... nec inter se*

(44) Eadem Rom. edit., *naturæ resumptio.*

(45) Eadem Rom. edit., *nam omnis caro, omniaque membra eadem unaque fore.*

(46) Eadem Rom. edit., *nuptialem, quæ una erai, etc.*

absument, omnipotens Deus potentiam suam in tribus pueris ostendit, qui in camino ignis ardentis capillos eorum intactos reservavit (*Dan. III, 50*); in resurrectione capillos nostros non resuscitabit? Resuscitabit plane sine aliquo augmento vel detrimento. Nulla ergo in resurrectione mortuorum varietas aut differentia erit (47), sicut nunc fragilis in nobis est carnis infirmitas, quæ sui oneris mole deprimitur, quæ fucatur, fœdatur (48), cæcatur, injuriatur, vulneratur, sanatur, moritur, corrumpitur, et in terram ac pulverem revocatur; et tamen post hæc omnia in die judicii in simplicis gloria primi Adæ atque secundi reformabitur (49). Vera ergo in carne resurrectio mortuorum, atque diversitas sexus erit sine opere carnis et sanguinis: « Veniet, ait Dominus, hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent (*Joan. v, 28, 29*). » Audient ergo auribus, et procedent pedibus, sicut Lazarus (*Joan. XI, 44*), et omnes quos Salvator suscitavit, ipsi ergo procedent de monumentis, qui in monumentis illati fuerant. Veniet ergo omnis caro non solum de terra, sed etiam de mari, et de fluminibus; ut videant salutare Dei (*Tertull. I. De resurr. earn., cap. 31*). Mandabit enim piscibus ac fluminibus maris (50), et bestiis terræ, et volatilibus cœli; et eructabunt ossa et carnes omnium mortuorum; ut resurgant, alii in vitam æternam, alii in opprobrium et confusionem sempiternam. Tunc videbunt justi impiorum pœnas atque cruciatus; quoniam « vermis eorum non morietur et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in aspectu omni carni (*Isa. LXVI, 24*). » Quia ergo verissime hanc habemus spem, sicut exhibuimus membra nostra famulari immunditiæ, et iniquitati ad iniquitatem, ita exhibeamus ea famulari justitiæ in sanctificationem vitæ (*Rom. VI, 29*): ut resurgentes a mortuis, in novitate vitæ ambulemus (51), ut vita nominis Jesu manifestetur in carne nostra mortali propter Spiritum ejus habitantem in nobis (*II Cor. IV, 10*; *Rom. VIII, 11*). Justum ergo est, et vere justum, ut qui semper mortificationem Christi in corpore nostro circumtulimus, vita quoque ejus in corpore nostro manifestetur (*II Cor. IV, 12*). « Spoliantes (ergo) nos, sicut dicit Apostolus, veterem hominem cum actibus suis (*Coloss. III, 9*), » erroris tunicam ac peccati (52) non requiramus; ut novam, qui Christus est, induamus (53) (*Ephes. IV, 24*), imitantes sponsam ejus dicentem nocte: « Exui

(47) Rom. edit., aut deperditio erit.

(48) Reg. cod., quæ fugatur, sedatur.

(49) Rom. edit., sed in die judicii in simplici natura primi Adæ, atque in secundi gloria reformabitur.

(50) Eadem Rom. edit., piscibus maris et fluminum.

(51) Eadem Rom. edit., ut, et in novitate vitæ ambulantes, vita.... in nobis, et resurgentes a mortuis, in ejus imaginem a claritate in claritatem transformemur.

(52) Eadem Rom. edit., peccati pallium.

(53) Eadem Rom. edit., induamus hominem.

(54) Eadem Rom. edit., Hoc ergo... opificium.

A me tunicam meam, quomodo induar illam? La i pedes meos, quomodo inquinabo illos (*Cant. v, 3*)?»

CAPUT XXVII. — Hanc ergo majestatis ac potentiae artem (54), id est, resurrectionem figulus ille facit, qui per Jeremiam prophetam ad populum loquitur peccatorem, dicens: « Numquid sicut figulus iste, non potero vos reformare ac redintegrare, domus Israel (55) (*Jerem. XVIII, 6*)?» Qui etiam hanc mirabilem majestatis suæ operam in manu Moysi ostendit, quam in candore mutatam delnceps colori (56) pristino restituit (*Exod. IV, 6 et 7*). Sed et ipsum resurrectionis vocabulum aperte significat, non aliud mori, et aliud resuscitari. Quod ergo in homine moritur, hoc et vivificatur. Ita ergo secundum resurrectionem mortuorum nec cum errat, ignorat (57). Vulneratus denique ille teneris Hierichuntinus totus refertur ad stabulum, et delictorum plagæ per miserentis gratiam immortalitate sanantur (*Luc. X, 30-35*). Prophetia ergo, quæ pendebat (58) vere in Domini Christi carne completa est, quam Spiritus sanctus nos cupiens edocere locutus est; ait enim: « Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innitens supra fratrualem suam, et deliciis affluens (*Cant. VIII, 5*)?» Et iterum: « Fratruelis meus candidus et rubicundus (*Cant. v, 10*). » Rubicundus igitur ex incarnatione, candidus autem ex divinitate. Quod ita esse comprobatur beatus Joannes Evangelista, cum dicit quia equus super quem sedebat Dominus, rubeus erat (*Apoc. VI, 4*), corpus scilicet sanctum, quod ex sancta Virgine assumpsit. Cui in 339 cœlis ascendenti dicitur: « Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibibus de Cosra; et: Quare rubrum est vestimentum tuum et indumenta tua quasi calcantium in torculari (59) (*Isa. LXIII, 1, 2*)?» et est sensus: Quis est iste qui ascendit e terra, cujus vestimenta sanguine sunt aspersa? Illud autem quod in Zacharia propheta dicitur, quia sequebantur eum equi variorum colorum (*Zach. I, 8*), id est, qui vel in martyrio rubri, vel sturnini in volatu, id est varii in virtutibus, vel candidi in virginitate monstrantur. Quod autem equus iste rufus, albus denuo a sancto Joanne describitur (*Apoc. XIX, 11*), divinitas, immortalitas (60) et incorruptio ejus ostenditur. Et ideo omnes, qui eum sequuntur, candidis non solum utuntur vestibibus, sed etiam equis sedent (*Ibid. 14*), incorruptis videlicet et immortalibus corporibus. Et ideo hunc omnes sancti,

(55) Eadem Rom. edit., facere vos, domus Israel, dicit Dominus.

(56) Eadem Rom. edit., potentiam.... quandoquidem in lepræ candorem confestim illam mutavit: mox colori, etc.

(57) Eadem Rom. edit., id quod erat, resurgit.

(58) Eadem Rom. edit., Hierichuntinus ille continuo fertur ad stabulum.... per Samaritani illius gratiam miserentis.... suspensa pendebat.

(59) Eadem Rom. edit., fulcor vestium de Bosra? et: Quare tua rubra vestimenta, et indumenta tua quasi calcati torcularis?

(60) Eadem Rom. edit., divinitatis immortalitas.

ipso juvante, imitantur ; quia vestimenta sua non A
coinquinant, ac virgines, gratia ipsius donante,
permanent. Et ideo in albis vestibus, ut dictum
est, erunt sequentes agnum (64) qui tulit peccatum
mundi.

CAPUT XXVIII. — Totum ergo hominem, sicut
dictum est, Filius Dei suscepit ex Virgine, totum
integrum resuscitabit, id est, animam et corpus,
adimplens sententiam suam, quia ait : « Omne quo d
dedit mihi Pater, non perdam ex eo quidquam ;
sed ego resuscitabo illud in novissimo die (Joan.
vi, 39) : » quod dictum tam de se quam de mem-
bris suis Dominum Christum dixisse intelligimus,
qui suo et membrorum suorum ore in omnibus
sanctis loquitur libris. Clamat ergo ad Deum et
caput in corpore, et corpus in capite, hoc est, et
Ecclesia in Christo, et Christus in Ecclesia ; quia
in nullo membra a capite, neque caput separatur a
membris. Tunc ergo videbunt eum adversarii ejus,
qui eum compunxerunt, et clamaverunt : « Tolle,
tolle, crucifige eum (Joan. xix, 15). » Tunc ange-
lorum vaticinium comprobabitur, qui stupentibus
apostolis dixerunt : « Viri Galilæi, quid statis aspi-
cientes in cælum ? Sic veniet, quemadmodum vi-
distis eum euntem in cælum (Act. i, 11). » Et sane
hoc quærendum est utrum post resurrectionem
comessuri sumus (Tertull. *De resurr. carn.*, cap. 60),
ac bibitori in regno cælorum, sicut et Dominus post
resurrectionem, ut verum corpus ostenderet, co-
medit ac bibit, sicut Lazarus (Joan. xi, 44), et
cæteri quos suscitavit. Comedit ergo Dominus, ut
veritatem corporis ostenderet (Luc. xxiv, 43), et
dubitantes apostolos confirmaret, qui eum spiritum
ac phantasma putabant : comedit favum, ut pro-
phetiam impleret, quæ ex persona ejus loquitur
dicens : « Comedi favum (62) cum melle meo ;
comedite, amici, et inebriamini, vicini (Cant, v, 1). »
Ob hanc ergo prophetiam, et verum corpus mani-
festandum post resurrectionem comedit Dominus
ac bibit, probante hoc beato Petro apostolo, ac
dicente (63) : « Nobis autem manifestatus est, qui
manducavimus ac bibimus cum eo, postquam resur-
rexit a mortuis (Act. x, 40, 41). » Nobis ergo post
resurrectionem cibus Verbi, et visio Dei, et laudes
ejus, et alleluia erunt, et illa « quæ nec oculus
vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascen-
derunt, quæ præparavit Deus diligentibus se (I Cor.
ii, 9). » Non ergo post resurrectionem manducan-
dum nobis ac bibendum est, nec incorrupta et
immortalia corpora alimoniis sustentanda terrenis
sunt : alioquin ubi cibi, sequuntur et morbi, et
cætera quæ in hoc sæculo perpetimur.

(61) Eadem Rom. edit., *quocunque ierit.*

(62) Eadem Rom. edit., *panem meum.*

(63) Eadem Rom. edit., *Hunc suscitavit a mortuis,*
etc.

(64) Eadem Rom. edit., *Cleopha et Amaon.*

(65) Eadem Rom. edit., *dubium erit quod transi-*
erit.

(66) Eadem Rom. edit., *et peccatores ejus inimicos*

CAPUT XXIX. — Sicut ergo veram carnem Do-
minus suscepit, et vere passus est, et vere resurre-
xit, et vere post resurrectionem manus et latus
ostendit discipulis (Joan. xx, 27 ; Luc. xxiv, 40) ; ita
et vere manducavit, vere pedibus ambulavit, et vera
lingua cum omnibus apostolis et cum Cleopha (64)
locutus est, et vero cubitu cum eis in cœna discu-
buit et veris manibus accepit panem et benedixit
ac fregit et porrexit illis. Quod autem ex oculis
eorum repente evanuit, divinæ virtutis fuit, non
umbrae aut phantasmatis : alioquin et ante passio-
nem cum tenuissent, et eduxissent eum de Nazareth,
ut præcipitarent eum de supercilio montis (Luc. iv,
29) super quem civitas eorum posita erat ; transi-
vit (65) per medium eorum, id est, lapsus est de
manibus eorum. Aut numquid carnem non habuit,
qui flagellum de fune fecit, et omnes inimicos ac
persecutores suos de templo eliminavit (Joan. ii,
15) ? ubi omnis divinitatis (66) ejus potentia claruit.
Illud autem quod post resurrectionem 340 ad
discipulos clausis ingressus est januis (Joan. xx,
26), ejusdem virtutis fuit, cujus et ex oculis eva-
nescere. Dicunt enim homines sæculi istius quod
Apollonius magus, cum ante Domitianum impera-
torem in consistorio staret, repente non compa-
ruisset (Philostr. *Lemn.* lib. viii, cap. 2 ; Lactant.
De instit. l. v, c. 3). Hæc tamen nos diximus, non
quo magnum dæmone repletum Domino Christo com-
paremus, sed ut hæreticorum insaniam confutarem-
us. Quod ergo mago licet, si tamen verum est,
Domino non licet ? Lynceus, ut fabulæ ferunt,
videbat trans parietem (Plin, l. viii, *Nat. Hist.*
cap. 8) : Dominus clausis ostiis, nisi phantasma
fuerit, intrare non poterat ? qui certe et ante resur-
rectionem pendulo super mare ambulavit incessu
(Matth. xiv, 26), et hoc ipsum apostolo præbuit
Petro, qui cum fide super aquas ambularet, infide-
litate postea mergi cœpit (Ibid. 29, 30), nisi (67)
eum citius dextera Domini tenuisset (Hieron. in
Isa. sub fin. ; item in cap. xxiv, *Matth.*). Aquilæ et
vultures transmarina sentiunt cadavera : Salvator
apostolos suos, nisi ostia aperuerit, non videbit ?
ad postremum, dicas velim mihi quid majus sit,
tantam terræ magnitudinem tribus appendere digitis
(Isa. xl, 12), et super aquas incertas librari ; an
Deum (68) per clausam creaturam transire ? Crea-
tori quod majus est tribuis, et quod minus calum-
nariis (69). Petrus apostolus, ut jam dictum est,
super aquas ambulavit et gravi et solido corpori
mollis unda, nisi paululum dubitasset, non cessa-
rat (Matth. xiv, 29, 30) : et tu Deum calumniaris,
quare clausis ingressus sit ostiis ? Paululum ergo
ad unum... ubi omnibus divinitatis, etc.

(67) Eadem Rom. edit., *fidei firmitate super*
aquas ambulare cœpit, ita eadem mox labente mergi
cœpit, et mergi potuisset, nisi, etc.

(68) Eadem Rom. edit., *pugillo appendere, et cas-*
lum palmo, et aquas manu et rupes statera metiri ;
an Deum, etc.

(69) Eadem Rom. edit., *inficiaris.*

fides Petri dubitavit et statim naturam suam corpus agnovit; ut nos sciremus super aquas non corpus ambulasse (70), sed fidem.

CAPUT XXX. — Noli ad iudicium tuum potentiam Domini magorum præstigiis aut æquare aut inferiorem facere; ut videatur fuisse quod non fuit, ut putetur comedisse sine dentibus, fregisse panem sine manibus, ambulasse sine pedibus, locutus fuisse sine lingua, aut capite, latus monstrasse sine corpore. Et quomodo inquit, non cognoscebant eum in itinere si ipsum habebat corpus quod ante habuit? Erras enim et multum erras, qui non audis Evangelistam dicentem: « Quia oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent (*Luc. xxiv, 16*); » et paulo post: « Aperti sunt, inquit, oculi eorum, et cognoverunt eum (*Ibid. 31*). » Numquid in tantum desipies, ut eum alium fuisse dicas, quando cognoscebatur; et alium quando non cognoscebatur? Et certe unus atque idem erat. Cognoscere ergo et non cognoscere videntium oculis fuit, non ejus qui videbatur, ut vaticinium sancti Jeremiæ completeretur, quo ait: « Quare sicut colonus futurus est in terra, et sicut vir declinans ad manendum (71) (*Jerem. xiv, 8*)? » Denique ut scias errorem, qui versabatur in medio, non corporis Domini, sed oculorum fuisse clausorum: « Aperti sunt oculi eorum (et mox) cognoverunt eum. » Nam et Maria Magdalene quandiu vivum quærebat inter mortuos (*Luc. xxiv, 5*), non cognoscebat Jesum (*Joan. xx, 16*); at ubi cum agnovit, mox Dominum confitetur. In navi etiam una omnibus discipulis positus, Jesus stabat in littore, cæteris autem non cognoscentibus eum. Joannes prior agnovit (72), et dixit: « Dominus est (*Joan. xxi, 7*); » Decebat revera, et satis congruum erat, ut virginitas virginale prius agnosceret corpus. Idem ergo erat, et non idem ab omnibus videbatur.

CAPUT XXXI. — Statimque subjungens Evangelista, dicit: « Et nemo audebat eum amplius interrogare. Tu quis es (73) (*Joan. xxi, 12*)? » Quia vescentes pariter ac bibentes cum eo, hominem verum ac Deum videbant; non tamen quod alter Deus, alter homo esset: sed unus atque idem esset Filius Dei et Filius hominis; cognoscebatur enim ut homo, adorabatur ut Deus, complens illud, quod eis ipse Dominus imprecatus fuerat, dicens ad Patrem: « Hæc est autem vita æterna, ut co-

(70) Rom. edit., non pondere corpus.

(71) Desunt, in Rom. edit., *Quare factus es sicut advena in terra, et quasi indigena divertens ad diversorium?*

(72) Rom. Edit., *inter vivos agnovit, illico, etc.*

(73) Eadem Rom. edit., *Et nemo discumbentium audebat eum interrogare. Tu quis es? scientes quod Dominus est, hoc est, quia, etc.*

(74) Eadem Rom. edit., *cujus regionem...., Deus est habitare.*

(75) Eadem Rom. edit., *superatus in illa lucta, præfigurabat quod crucifigentes se benediceret, etc.*

agnoscant te unum et verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum (*Joan. xvii, 3*). » Dignum ergo est, et satis dignum, ut caro hominis cœlis inferretur, cujus habitator Deus esse dignatus est: nec potest videri hominem contra meritum factum esse incolam cœli, cujus vaginam non est dedignatus Spiritus, qui Deus est (74). Justum ergo fuit ut corpus in quo Deus habitando terram visitare dignatus est, per quod particeps nostri factus est, ad immortalitatem perduceret, et in cœlestibus collocaret. Ubi ergo Dei habitatio esse debuit, nisi in regno 341 Dei? ubi autem regnum Dei, nisi in cœlis ubi et nos omnes, ipso donante atque juvante, tunc futuri sumus, « quando corruptivum hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem (*I Cor. xv, 53*); » ut omnis caro videat salutare Dei (*Isa. xl, 5*), et agnoscat quod redemptor atque salvator ille sit, qui luctatus est cum Jacob (*Gen. xxxii, 24*), qui virtus et auxiliator fuit ipsi Jacob, qui in passione voluntaria superatus, quod illa lucta præfigurabat, crucifigentes se benediceret (75), atque pro eis oraret, dicens: « Pater, ignosce eis, non enim sciunt quid faciunt (*Luc. xxiii, 35*), » confirmans et illud, quod per David ante prædixerat: « Dum appropinquarent mihi, qui edebant carnes meas, ego autem orabam (76) (*Psal. xxvi, 2; cviii, 4*). » Caro ergo Verbi, non Verbum editur: caro, non Deus, qui spiritus est, comeditur. Vos me, ait, persequentes flagellastis, vos faciem meam conspuistis, vos me crucifixistis: ego vos tamen ad pœnitentiam provoco: « Nolo enim mortem peccatoris, sed tantum ut revertatur, et vivat (77) (*Ezech. xviii, 32*). » Quod ita esse comprobatur beatus Apostolus, dicens: « Et vos cum essetis aliquando alienati et inimici sensu carnis vestræ in operibus malis reconciliavit vos in corpore carnis suæ per mortem (78) (*Coloss. i, 21, 22*). »

CAPUT XXXII. — Illud autem quod objiciunt dixisse Apostolum: « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt (*Rom. viii, 8*); » hæc dicta sunt, non quo carnis natura damnetur, cujus conditor Deus est, et in qua plurimi sanctorum placuerunt Deo, et regnant cum Christo: sed quo sensus et opera carnis repudiuntur (*Tertull. l. De resur. carn. cap. 46*). Cum ergo lutum carnis nostræ, ut jam dictum est, spiritualibus pennis cum subvectione angelorum volaverit (79) ad cœlum,

(76) Eadem Rom. edit., *Pro eo ut me diligere, detrahebant mihi: Ego autem orabam; quasi diceret: Vos me persequentes, etc.*

(77) Eadem Rom. edit., *quoniam scriptum est, quia non volo mortem morientis, sed ut convertatur, etc.*

(78) In eadem Rom. edit., subjungitur, *ut exhiberet vos sanctos.*

(79) Eadem Rom. edit., *in testam fuerit excoctum, ubi prius gravi premebatur pondere in terram, acceptis pennis gratiæ spiritualis cum subvectione angelorum volabit, etc.*

ibi verum et pacificum suæ salutis obsidem habet in æternum, ad quem « rapiemur in nubibus obviam Christo in aera (*I Thess. iv, 16*), » sicut Isaias propheta testatur dicens: « Super humeros tollentur, et portabuntur (80) ad loca sua (*Isa. LXVI, 12*); et iterum: « Qui sunt isti, qui ut nubes volant, et quasi columbæ ad fenestras suas (*Isa. LX, 8*)? » id est, ad mansiones meritorum suorum, de quibus Dominus dicit: « Multæ mansiones sunt apud Patrem meum (*Joan. xiv, 2*); » et iterum: « Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus in Jerusalem in equis, et mulis, et quadrigis, et carrucis, et lecticis, dicit Dominus Deus (81) (*Isa. LXVI, 20*). » Quod ne alicui forte dubium videatur hominem in corpore isto positum in aera posse volitare, confirmat hoc idem Apostolus dicens: « Fide Henoch translatus est, ne videret mortem (*Hebr. xi, 5*), » nam et Elias in corpore isto positus, in quo nunc usque est (82), curru igneo, id est angelorum subvectione, quæ sunt spiritus et flamma ignis, qui faciunt voluntatem Dei, quasi usque ad cælum raptus (83) (*IV Reg. ii, 11*): et Habacuc propheta de Judæa in Chaldæam ab angelo ductus et reductus est in momento temporis (*Dan. xiv, 35*): et ipse apostolus Paulus raptus est usque ad tertium cælum et in paradysum (*II Cor xii, 24*); et inde reductus est in mundum (84). Ut autem manifestius clareat vehicula ista sanctorum spiritus esse, id est angelos Dei, docet nos exemplum sancti Philippi unius ex (85) septem quem spiritus Domini de Gaza rapiens, subito postit in Azotum (86) (*Act. viii, 39, 40*). Enucleatius hæc, et membratim quodammodo articulataque scrutata, quantum intentionem meam Dominus adjuvare dignatus est, dicta sufficiant. Tamen ne omisisse aliquid videamur, ipsius Domini ac Salvatoris nostri probanda sunt verbis; ait enim cum de agro et tritico ac zizania loqueretur: « In consummatione enim sæculi mittet Pater meus angelos, qui separent zizania (87) (*Matth. xiii, 41*), » id est peccatores, « a tritico, » hoc est a justis. Isti sunt angeli, qui Lazarum in agone paupertatis simul et infirmitatis probatum in sinum ac requiem sustulerent Abrahæ (88). (*Luc. xvi, 22*).

CAPUT XXXIII. — Vere, sicut scriptum est, « probavi te in camino paupertatis (*Isa. XLVIII, 10*). » Diversis ergo modis probantur homines, id est,

(80) Eadem Rom. edit., inquit Apostolus... in aera, et sic semper cum Domino erimus. Et ut Isaias... Parvuli eorum in humeris portabuntur et super genua consolabuntur.

(81) Eadem Rom. edit., Cum pullis. Et iterum. Et adducent... gentibus in equis, et rhedis, in curribus mulorum cum umbraculis in sanctam civitatem Jerusalem.

(82) Deest in eadem Rom. edit., in quo nunc usque est.

(83) Rom. edit., in illa commotione usque ad cælum assumptus est, etc.

(84) Deest in eadem Rom. edit., Et inde reductus est in mundum.

A alius per inopiam et infirmitatem corporis, alius per divitias et sanitatem corporis. Quæ tamen omnia nec summa bona, nec summa mala sunt: summum enim malum mors æterna est, et summum bonum vita æterna est. Ista ergo omnia, quæ vita mortalium habet, media sunt; in utroque enim tentatio est: plerosque enim quos nec inopia nec infirmitas fregit, 342 fregit sanitas, et extinguunt divitiæ. Quæ comprobatur sapientissimus Salomon, dicens ad Dominum: « Divitias et paupertatem ne dederis mihi, tribue autem tantum victui meo necessaria (*Prov. xxx, 8*); » scilicet, ne aut in illis extolleretur, aut in istis factis pejeraret, aut blasphemaret. Quod autem hæc, quæ media diximus, aliena sint a nobis, comprobatur Dominus, dicens: « Si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis (*Luc. xvi, 12*; *Ambr. l. vii in Luc. sub fin.*; *Ibid. l. viii, n. 85*). » Alienæ ergo a nobis sunt divitiæ, quia extra nostram naturam sunt; neque enim nobiscum nascuntur, aut transeunt. Et ideo hæc scientes non serviamus alienis, qui nullum Deum habere debemus, nisi Christum. Hospites ergo sumus rerum nostrarum, quidquid enim de sæculo est, in sæculo remanet; et quidquid hæredum conquirimus nobis, perdimus; quia nobiscum non aliud, nisi aut bona aut mala opera portamus. Non ergo malæ sunt divitiæ, sed male utentibus malæ sunt; quia bona quæ Deus fecit, bona sunt valde. Et ideo philosophi mundi istius non dicunt summum bonum, nisi pacem, honestatem atque virtutem; et summum malum non ponunt, nisi malitiam, inhonestatem, avaritiam atque turpitudinem. Omnium ergo bonorum repromissio ac retributio vita æterna est: et omnium malorum comminatio ac retributio mors secunda est.

CAPUT XXXIV. — Hæc licet extrinsecus dicta videantur, tamen necessaria nobis et utilia sunt: et ideo nunc nobis ad ordinem revertendum est. Cum ergo lutum carnis nostræ, ut jam dictum est, in testam fuerit excoctum; ut quæ prius gravi pondere premebatur in terram, acceptis pennis gratiæ spiritualis cum subvectione angelorum volet ad cælum, ibi verum et pacificum suæ salutis obsidem habet in æternum. Quid tam verius, tam manifestius, tam lucidius inveniri potest? Tamen ne aliquid omisisse videamur, accipe plenissimum atque firmissimum hujus spei nostræ specimen, ali-

(85) Vat. cod., decet nos exemplum sancti Philippi unum ex septem ponere. Rom. edit., liceat exemplum, etc.

(86) Rom. edit., in Azotum. Denique hæc ipsa Domini ac Salvatoris nostri firmantur verbis; ait enim, etc.

(87) Eadem Rom. edit., mittet, inquit, Filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et separabunt zizania.

(88) Eadem Rom. edit., quod est perennis beatorum gloria; ad quam nos angeli sancti perducant, ubi Christus cum Patre et Spiritu sancto regnat in æternum, amen. Quibus verbis tractatum claudit.

sem illum Orientis, qui phœnix nominatur, peculiararem, de singularitate famosum, et de posteritate monstrosum: qui semetipsum libenter funerans, naturali fine discindens atque succedens, iterum phœnix, iterum ipsa est, et non alia (Tertull. *De resurr. carn.* c. 13; Auctor *Const. Apost.* l. v, c. 6; Cyrill. *Catech.* 18; Lactant., Ambr. et alii). Cui rei documentum ad spei nostræ firmitatem, etiam Spiritus sanctus, qui Deus est, in Scripturis posuit sanctis dicens: « Et florebut velut phœnix (*Isa.* xxxv, 1), hoc est, florebut de morte, de funere suo, sicut phœnix resurget de pulvere suo. Si ergo caro avis de cineribus suis resurget, caro hominis de cineribus suis non resurget? Et ubi est, quod Dominus Christus multis passeribus meliores esse pronuntiavit? Ubi est et illud, quod nobis per Prophetam promisit, dicens: « Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua (*Psal.* cii, 5). Vide Rabbi Kimhi et alios interpr. in hunc loc.; item P. Damiani, opusc. 52, c. 23; Albert. Mag. l. xxiii *De animal.*; Gesner, Aldrov. et alios). » Cujus avis naturam hanc cese tradunt: cum enim ad summam venerit senectutem, dicitur tandiu in æra sublimari, ut usque ad nubes et ignem perveniat: quo igne contacta, mox se in secretissimum fontem præcipitem dans, tertio mergit; et mox ad pristinae juventutis vires atque speciem revocatur. Quod nobis ita futurum beatus Apostolus promisit, dicens: « Uniuscujusque quale sit opus, ignis probavit (*I Cor.* iii, 13). » Aves enim diversæ glutiant uvam, olivam et cætera poma; et post nimium calorem grana eorum per sterora digerentes, rursus vites, rursus arbores renascuntur. Si ergo hoc aves propter te, Deo jubente, faciunt; de te Deus propter fidem et retributionem suam non faciet? Crede mihi quia faciet propter promissum suum; cum enim nihil essemus aliquando, domini omnium creaturarum, Deo ipso jubente, facti sumus. Qui ergo fecit ex nihilo, quod non erat, poterit iterum facere id, quod ante ex nihilo fecerat.

CAPUT XXXV. — Nam si caro hominis, ut cæci hæretici mentiuntur, non resurget, quomodo Isaias Spiritu Dei plenus, qui non tam propheta, quam evangelista dicendus est, dicit: « Veniet omnis caro, quæ adoratura est in conspectu Domini, in Jerusalem; ut videat cadavera hominum mortuorum, qui prævaricati sunt in Deum (id est, vel Judæos, vel impios, vel peccatores), vermis eorum non morietur, et ignis eorum non 343 extinguetur (*Isa.* lxvi, 24; Hieron. in cap. ult. *Isa.*). Quem vermem aut ignem multi conscientiam peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, intelligi volunt, quare vitio suo atque peccato tanto, caruerint bono, juxta illud quod scriptum est: « Ambulate in lumine ignis vestri, et flamma quam

A succendistis vobis (*Isa.* l, 11); » et iterum: « Sicut tinea vestimentum, et vermis comedit lignum, sic mœror excruciat cor viri (*Prov.* xxv, 20). » Sicut enim animi lætitia interdum corporis dolores mitigat, sic dolor animi corpus deprimit et excruciat, dicente propheta: « Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa (*Prov.* xvii, 22). » Si ergo eveniat ut ad ægrotationem corporis accedat animi ægritudo, duplicatur infirmitas. Hæc tamen ita dicta sunt, ut non negetur prævaricatorum et Deum negantium æterna esse supplicia, dicente Scriptura: « Dominus omnipotens vindicabit in eis in diem judicii, dare ignem et vermes in carnes ipsorum; et comburentur, ut sentiant in æternum (*Judith* xvi, 20, 21). » Quod ita futurum Dominus noster atque Salvator confirmat, dicens: « Et resurgent omnes de terræ pulvere, qui bona fecerunt, in resurrectionem judicii (*Joan.* v, 29); » et iterum: « Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus (*Matth.* xxv, 41); » et iterum de illo qui vestem non habuit nuptialem dicitur: « Tollite eum, et ligatis manibus ac pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores; illic erit fletus et stridor dentium (*Matth.* xxii, 13). » Cum ergo et manus, et pedes, et fletus, ex tenebras exteriores, quæ ad oculos pertinent, et stridorem dentium a 344 Domino in carne futura resurrectione verissime pronuntiatur, miror quosdam hæreticos, qui aerium corpus, et paulatim in auras tenues dissolvendum post resurrectionem conantur introducere. Quomodo ergo sanctus vestimentum Dei est, et vestitur salutis atque lætitiæ tunica; sic e contrario peccator, qui portat imaginem veteris hominis atque terreni, meretur audire; « Ecce vos omnes quasi vestimentum vetus tinea devorabit (*Isa.* li, 8). » Morum ergo diversitas variis in Scripturis sanctis signatur nominibus. Sicut ergo diversitas arborum ac musicorum in Scripturis divinis diversitatem significat gratiæ spiritualis; ita et diversitas ferarum atque serpentium diversitatem significat peccatorum. Quæ tamen diversa genera musicorum ideo Deus majestatis in libris divinis nominari et uti voluit, ut populum Judæorum de carnalibus sacrificiis auferens, ad spirituales et laudabiles hostias invitaret.

D Sed nunc jam sufficiant ista quæ dicta sunt; quanquam pro rei magnitudine nunquam aliquid sufficienter de causis et rebus superius nominatis dici potest. Et ideo sancta, veneranda, perfecta, atque inseparabilis Trinitas, quæ tota nobis fide coleris atque adoraris, tuum est hoc opus, quod ego ex Patrum famulorum tuorum libris, te adjuvante atque illuminante, ad ædificationem meam excerpti; tuaque perfectio ad gloriam et laudem nominis tui per omnia sæcula sæculorum. Amen.